

ФЕСТИВАЛЬ

ДОНҒИ ДУНЁГА
ДОСТОН ЮРТ

Ривоятларга кўра, қадим замонларда бир чўпон мол боқиб юрган чоғи отлардан бирининг узун ёли чўлга илиниб қолганини кўради. Шамол эсган сари ўша ёл тебраниб, чўлга урилади ва ундан ажиб бир овоз чиқа бошлайди. У ҳайрат билан ушбу овозга қулоқ тутади ва оҳанг қандай пайдо бўлаётганини кузатади. Уша куни чўпон илк бор табиат мўъжизасидан таъсирланиб, ғаройиб оҳанг таратадиган қурилма – дўмбирани ясайди. Дўмбира садоси чўпонни борган сари илҳомлантириб, қуйлашга мажбур этади.

Шу тариқа халқ ҳаёти ва орзуларини дoston қилиб, дўмбира билан қуйлайдиган бахшилар пайдо бўлади. Ўзбек фольклори ана шундай битмас-туганмас хазина устига қурилган.

Хабарингиз бор, 26-28 апрель кунлари бутун дунё санъат аҳлининг нигоҳи Хива шаҳрида бўлиб ўтган IV Халқаро бахшичилик санъати фестивалига қаратилди. Фестивалда дунёнинг 40 дан орტიқ мамлакатидан 200 га яқин вакил иштирок этди. Россия, Туркия, Озарбайжон, Қирғизистон, Қозғистон каби давлатларнинг нуфузли илм масканларидан ташриф буюрган таниқли фольклоршунос олимлар бахшичилик санъати тарихи ва унинг жаҳон маданияти тараққиётида тутган ўрни ҳақида маъруза қилдилар.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев мазкур халқаро фестиваль иштирокчиларига табрик йўллаб, Хоразм дostonчилик мактаби ғоят қадимий ва бой тарихга эгалиги, “Лазги” каби дунёга машҳур мумтоз куй-қўшиқлар, ғўзал рақслар айнан ана шу азим дарёдан озикланиб келаётганини ифтихор билан таъкидлади.

(Давоми 3-саҳифада.)

ЁРУҒ ХОТИРАЛАР

ДЎСТ ҲАҚИДА СЎЗ

Таниқли давлат ва жамоат арбоби, шарқшунос олим, моҳир педагог ва дипломат Рустам Собирович Қосимов (1955–2021), Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёев таъбири билан айтганда, халқимизнинг том маънодаги зиёли, маърифатпарвар фарзанди эди. Мамлакатимизда таълим ти-

зимини такомиллаштириш, маънавий-маърифий жараёнларни янги, юксак босқичга кўтаришда бу инсоннинг хизмати катта.

Ҳаёт бўлганида Рустам Собирович бу йил 70 ёшни қаршилаган бўлар эди.

Яқинда бу закий ва донишманд инсоннинг ибратли ҳаёт йўли, самарали ижтимоий ва сиёсий фаолияти, бетакрор фазилатлари ҳақида, ҳамкасблари ва яқин дўстлари, замондошлари ва шогирдларининг самимий хотираларидан иборат “Рустам Қосимов замондошлари хотирасида” китоби нашрга тайёрланди.

“Инсон қадри улуг, хотира муқаддас” деган эзгу ғояга амал қилган ҳолда, қуйида мазкур тўпламдан ўрин олган ёдномалардан бирини эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз.

“Баъзан ботинимиздаги оташ ўчади-ю, кимнидир учратганда отилган учкундан қайта аланга олади”, дейишади. Мен Рустам Собирович Қосимовга илк бор дуч келганимда айнаи шундай ҳолатни бошимдан кечирдим. Бизни мустақкам дўстлик ришталари боғлаган эди. Деярли тенгдош бўлсак-да, мени “ока” деб атаб, бу мени ҳам хижолат қилар, ҳам кўнглимга хуш ёқар эди. Халқона айтганда: “Оганг дўстинг бўлмас, илло дўстинг –

ҳар қачон оғангдир”. У менга руҳан дўстан-да яқинроқ эди...

Рустам Қосимов – асл ўзбек зиёлисининг ёрқин тажассуси; атоқли олимлар, ректор, дипломат ва элчилар шажараси вакили; серқирра талант соҳиби – психолог, полиглот, қомусий билимлар эгаси бўлган олим; бинобарин, ажойиб ташкилотчи ва Худо ёрлақан раҳбар.

(Давоми 5-саҳифада.)

ОНАЖОНИМ – ТАБИАТ!

ВАЗИЯТ ҚАНЧАЛИК
ЖИДДИЙ?

Шу кеча-кундузда дунёда бир миллиарддан ортиқ киши турли даражадаги сув танқислигидан азият чекмоқда. Сайёрамизда мавжуд бўлган барча чучук сувнинг тахминан 70 фоизи экинларни суғориш учун ишлатилади. Покистон, Эрон, Индонезия, Ҳиндистон ва Ўзбекистон каби мамлакатларда жами сувнинг 90 фоизи қишлоқ хўжалигига сарфланади. Бу кўрсаткич юқори даромадли мамлакатларда, хусусан, АҚШда 46 фоиз, Японияда эса 20 фоизни ташкил этади.

Ўзбекистон иқтисодиёти тармоқларида ишлатилаётган сув ресурсларининг энг катта қисми – 89,7 фоизи қишлоқ хўжалиги, 5 фоизи коммунал хўжалик, 2 фоизи саноат ва 3,3 фоизи бошқа тармоқлар ҳиссасига тўғри келади.

Иқлим ўзгариши билан боғлиқ глобал муаммолар сув танқислигининг келиб чиқишини янада кучайтирмоқда, бунинг натижасида қуроқчилик ва чўлланиш жараёни янада кучайиб кетиши ҳамда аҳоли турмуш даражасига жиддий таъсир ўтказиши мумкин.

Буни аниқ рақамларда кўриб чиқсак, муаммо кўлами янада яққолроқ намоён бўлади. Марказий Осиёдаги жами суғориладиган ер майдони 7,9 млн гектарни, бунда Ўзбекистоннинг улуши қарийб 4,3 млн гектар (55 фоиз)ни ташкил этади.

Ўзбекистоннинг табиий иқлим шароитига кўра, республикада ёғингарчиликнинг ўртача йиллик ҳажми 186 мм.ни, хусусан, мамлакатнинг адирлик ва тоғолди қисмларида 300–550 мм.ни, Ғарбий Тянь-Шань, Ҳисор-Зарафшон тоғларининг жануби-ғарбий қисмида эса 800–900 мм.ни ташкил қилади. Йиллик ёғинли кунлар текисликда 35–40 кун, тоғ ва тоғолди ҳудудларида 70–90 кунга етади.

Хусусан, 2014–2023 йиллар оралиғида республикада энг кўп ёғин-

гарчилик миқдори Тошкент, Сирдарё, Жиззах, Наманган, Самарқанд, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида кузатилган.

Ўзбекистон шароитида ёғингарчилик ўртача даражада бўлган уй ва бино-иншоотлар томларидан тўпланиб тушган ёмғир сувини махсус бетонланган ва бошқа мослаштирилган сув сақлагичларда йиғиш бир йилда 1 квадрат метр том сатҳидан ўрта ҳисобда 186 литрга тенг ёмғир сувини тўплаш имконини беради. Бу борада олимлар томонидан етарлича тажрибалар ўтказилган.

Бундан ташқари, мамлакатимизда тоғ-адирлардан оқиб келадиган сувни сунъий ҳовуз ва иншоотларда тўплаш амалиёти мавжуд бўлиб, ушбу тажрибани кенг оммалаштириш ёмғир сувидан самарали фойдаланиш имкониятини кенгайтиради.

“ЕР БИЛАН ТИЛ ТОПИША
ОЛМАСДИК...”

Қашқадарё вилояти Деҳқонобод туманидаги “Қодирбахши Раҳимов” номли маҳалла фуқаролар йиғини аҳолиси ёмғир сувидан унумли фойдаланиб, бугунги кунда юқори даромад кўрмоқда.

Қудрат Солиев ёшлигидан деҳқончиликка қизикар, аммо сув муаммоси сабаб ер билан тил топиша олмай келарди. Тиришқоқ ва уддабурон ватандошимиз бунинг ечимини топди. У ҳовлисида учта ҳовуз қазиб, яшаш уйи ва қўшимча бинолар тарновларидан тушаётган ёмғир сувини тўплаб, томорқасидаги ўсимликларни томчилатиб ва ёмғирлатиб суғоришни йўлга қўйди. Шу пайтгача деярли бўш турган томорқа бугун ноёб ва қимматбаҳо ўсимлик – кавраклар би-

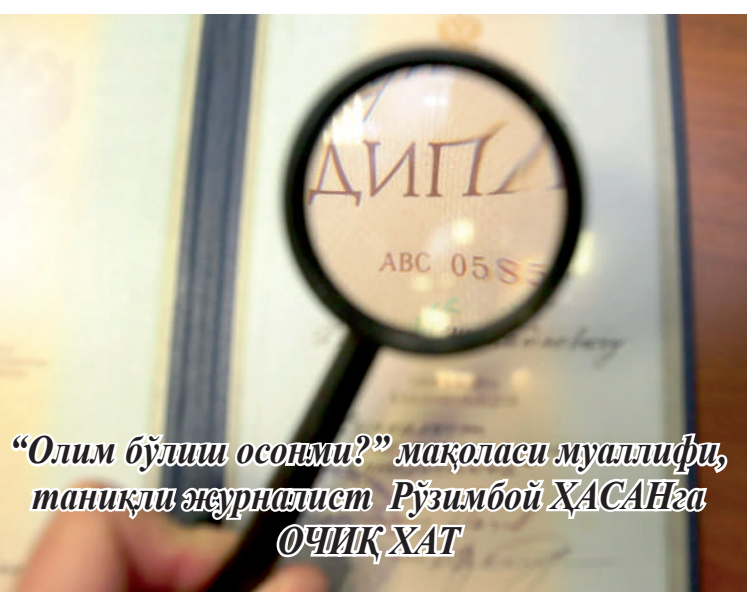
лан бурканди. Каврак фармацевтика, тиббиёт, озиқ-овқат, қишлоқ хўжалиги ва бошқа қатор тармоқларда фойдаланиб келинаётган юқори даромадли қишлоқ хўжалиги маҳсулотидир.

– Ҳовли солиб, бу ерга кўчиб келганимда сув муаммоси бизни жуда қийнар, томорқамизда ҳеч нарсаси унмасди, – дейди деҳқон. – Шундай пайтларда суви мўл, тупроғи унумдор, аммо эгаси дангаса одамларни кўрганимда ачиниб кетардим. Қани энди шунақа имконият менда бўлганида, ҳовлимни боғга айлантириб, ҳамманинг ҳавасини келтирардим, бунинг ортидан яхшигина даромад ҳам кўрардим, деб қўярдим ўзимча. Лекин хаёл суриш билан иш битмайди. Ахир ота-боболаримиз не-не имконсиз вазиятларда ҳам чўлларда бўстон яратган.

(Давоми 5-саҳифада.)

МУНОЗАРА

РЕНЕССАНС
УЛҒАЯДИГАН МАЙДОН

“Олим бўлиш осонми?” мақоласи муаллифи, таниқли журналист Рўзимбой ҲАСАНҒА ОЧИҚ ХАТ

Рўзимбой, қадрдон! Сизни тажрибали, қалами ўткир журналист сифатида биламан. Мавзуни холис ёритишга ҳаракат қиласиз, куюнчак мулоҳазаларингиз самимийлиги айниқса жозибали. Жумладан, “Jadid” газетасида босилган “Олим бўлиш осонми?” сарлавҳали мақолангиз (2025 йил, 18 апрель) эътиборимни тортди. Уйлатиб қўйди, мулоҳазага ундади. Мақола ҳар қандай жамият учун ғоятда муҳим ва ҳеч қачон долзарблигини йўқотмайдиган мавзу – олимпик мартабаси, салоҳияти, ҳалоллигига доир мушоҳадага бағишланган. Мақоланинг “Ушбу мулоҳаза ва саволлар ҳавода муаллақ қолиб кетмас деб умид қиламиз”, дея тугалланиши илм-фанимиз жонқуярларини эътиборсиз қолдирмас деб ўйлайман.

(Давоми 6-саҳифада.)

МИЛЛАТ ФИДОЙИЛАРИ

ЕЛКАМА-ЕЛКА

Бир кунда отувга ҳукм қилинган ака-укалар қисмати

Бурҳоновлар сулоласи... Бухородаги жадидлик ҳаракати ҳақида сўз борса, албатта, ушбу сулола эсланади, уни четлаб ўтишнинг иложи йўқ. Сулола XIX аср охири – XX асрнинг биринчи чорағида Бухородаги ижтимоий-сиёсий ва маданий жараёнларда муҳим роль ўйнаган маърифатпарвар хонадонлардан бири эди.

Уларнинг аجدодлари Бухорода ўрта асрлардан бошлаб шайхулисом, қозикалон, муфтий, раис, мударрис сифатида ном қозонган. Шажара ўқтомирида турган самарқандлик уламо Бурҳон Олим ўғли – Самарқанд шаҳри чор Россияси тасарруфига ўтганидан кейин Бухорога келиб узоқ йиллар мударрис ва муфтий сифатида фаолият юритган. XX аср бошларига келиб бу оила вакиллари ҳудудда янги мактаблар очиб, тараққиёт ғояларини оммалаштиришда фаол

иштирок этгани ҳақида маълумотлар учрайди. Сулопадан йирик давлат арбоблари, маориф, маданият ходимларидан ториб, педагог, журналист, машҳур композиторларгача етишиб чиққан. Уларнинг асли ким экани, жамиятда қандай юксак мавқега эгаллиги борасида тўқис тасаввур ҳосил бўлиши учун биргина инсоннинг исми-шарифини тилга олиш кифоя: Мутаваккил Бурҳонов! Давлат мадҳиямиз муסיқасининг муаллифи бўлган атоқли бастакор. Саҳна олдида биз унинг ўзини тамоман қуй ва оҳанга бағишлаган умрини кўрамиз, парда ортида эса “халқ душмани” айблови билан отиб ташланган жадид амакилари, акасининг фожиаи қисматида бе-хабармиз. Қуйида Бурҳоновлар сулоласининг аччиқ қисматини яшаб ўтган ака-укалар – тўрт жадид тақдирлари ҳақида ҳикоя қилмоқчимиз.

(Давоми 7-саҳифада.)

ТОКИОДА БЕҲБУДИЙХОНЛИК

Бошланиши 1-саҳифада.

Яқинда “Шарқ кутубхонаси” ҳамда Токио хорижий тиллар университетиди профессор Ҳисао Куматсу ташаббуси билан жадидликка бағишланган халқаро анжуман ташкил этилди. Илмий-амалий конференция Маҳмудхўжа Беҳбудий таваллудининг 150 йиллигига бағишланди. Унда соҳа мутахассислари, ўзбек, япон жадидшунослари ва тилимизни ўрганаётган япониялик талабалар қатнашди. Қуйида анжуман иштирокчиларнинг фикр-мулоҳазаларини эътиборингизга ҳавола этмоқдамиз.

Шуҳрат РИЗАЕВ,
профессор (Ўзбекистон):

— Жадидлик масалаларини ўрганиш, тадқиқ этиш бугун Ўзбекистонда ҳам, жаҳон олимлари ўртасида ҳам янги босқичга кирди. Бу, албатта, Ўзбекистон Президентининг ташаббуси ва Янги Ўзбекистонни яратиш ниятига ғоявий-концептуал мафкуравий негиз белгилаш мақсадларидан келиб чиққан ҳодиса. Бу ҳодисани тўлиқ эътироф этиб, табриклаган ҳолда, биз энди жадидлик ҳаракатининг юз эллик йиллар аввал бошланган глобал жараёнларда вуҷудга келиб, то ҳозирги глобал дунё миқёсларида касб этган аҳамиятини кўрсатиб берувчи илмий ва амалий изланмалар, тадқиқотлар, кўримлар ва умумлашмалар чегарасида бирлашмоғимиз лозим. Очиги, бугун бу масалаларда икки тоифа жамоа шаклланипти. Бири илмий-назарий ва амалий манбаларига суяниб, жадидлик ҳаракатини барча йўналиш ва жиҳатларини, асоси ва тараққийсию бори зиддияти, мураккабликлари билан ўрганиш, тадқиқ этишни мақсад қилганлар ва иккинчиси, замона тақозоси билан долзарблик касб этган илмий-амалий мавзу дунёсига қириб, ундан ўз “пиар” манфаатларидида фойдаланиб қолишга уринаётганлар жамоаси. Бу тоифа ҳозирда ўта болалаб, илдириб отиб бораётгани исботталаб ҳақиқат эмас. Ваҳоланки, биз ҳали бери жадидлик ҳаракати мероси, манбаларини тизимли тарзда йиғиб, жамлаб, илмий истифода этиш борасида тайинли бир иш қилолганмиз йўқ. Мавзунасаларга доир мавжуд илмий-ижодий меърос пароканда, тарқоқ ҳолда. Уни аввало, жамлаб, бир мақбул манзил-мақонда сақлаш ва авлодларга маънавий бисот ўлароқ етказиш ўта муҳим ва долзарб масала. Бу йўсунда қилладиган ишларимиз бир олам.

Иккинчидан, жадидшунос олим мутахассисларни Ўзбекистон ва жаҳон сарҳадларида жам этиб, муштарак мақсад сари йўналтиришнинг ўзи-да жуда жиддий, муҳимдан муҳим вазифа. Ана шу мақсад бугун бизни ҳозирги энг мутараққий Япониянинг Токио шаҳрида бирлаштириб турибди.

Мен 80-йиллардан буён жадид адиблари ижоди билан шуғулланиб келаман. Бир қанча китобларим нашр бўлди. Айтмоқчи бўлганим, бу ҳаракат улкан миқёсда дунё олимлари билан биргаликда муҳокама қилинадиган ҳодисадир. Шу эътибордан биз Япония пойтахтида жадидлик масалаларини халқаро даражада талқин ва таҳлил қилишимиз айнни мудоао. Дарвоқе, биз жадидлик ҳаракати намояндаларига бағишланган айрим янги фильмлар учун бир қанча хорижлик мутахассисларни ҳам жалб этдик. Дейлик, Фитрат ижоди бўйича муҳтарам профессоримиз Ҳисао Куматсу маслаҳатчи саналади. Чунки бу олим жадид матбуоти ва тарихи бўйича дунёдаги нуфузли мутахассислардан бири.

Ҳисао КУМАТСУ,
профессор (Япония):

— Тарих миллий ўзлиқни яратиш ва тарқатиш учун энг муҳим унсурлардан бири. Туркистон ҳудудлари орасида ўлка тарихини ёзиш жасадиди илк сўз очган Ҳожи Муин бўлса керак. 1913 йил бошида ўзи Туркистон номидан шундай дейди: “Сизлардан ўтинчим шулки, бурунги маданият ва умроним ҳамда бурунги боболарингиз турклар ҳақида аҳамият бериб бир мукамал “Турк Туркистони тарихи” китоби тасниф қилиб, келажақ авлод ва аҳфодимга суюрғол этингиз” (*“Шўро” журнали, 1913 йил 1-сон*). Лекин бу иш осон эмас эди. Татар журналистларидан Нуширвон Ёвушев ёзади: “Миллий мактабларда ўқитмоқ учун миллий тарих дарслигининг лузуми ҳар кимга маълумдир... Лекин маатаасуф бизнинг Туркистонда бугунгача тарихга аҳамият берилмади. Мактабларимиз учун тарих китоби (Туркистон тарихи) ёзилмади. Тарих миллатнинг жони — рухий, моддий ва маънавий ҳаётидир. Туркистон тарихи. Буни ким ёзар?” (*“Садои Туркистон” газетаси, 1914 йил 17-сон*).

Бу саволга дарҳол жавоб берган ҳам

Ҳожи Муин эди. У дейди: “Миллий тарихимизни ким ёзар?” деган саволни ўқидим. Албатта, биз Туркистон турклари учун бир муфассал ва мактабларимиз учун бир мухтасар турк ва Туркистон тарихи лозимдир. Аммо ушбу хусусда тарих ёзмоқ нихоятда қийин ва оғир бўлиб, ҳозиргача янги тадқиқот билан шуҳрат топган тарихчи Туркистонда бўлмади. Биз бу хизматни ёш муаррихимиз қозонли мухтарам Аҳмад Заки афанди Валидий жанобларининг қаламидан умид этамиз” (*“Садои Туркистон” газетаси, 1914 йил 23-сон*).

Ҳожи Муин бу масалаларга аҳамият бериб шундай ёзди: *“Бизнинг Туркистонда тажаддид ва интибоҳ асари кўрина бошлаганига ўн йил зиёда бўлиб, жарида ва мажаллалар чиқа бошлаган бўлса ҳам, матбуоти жадидамизнинг ҳеч бирисида миллий тарихимизга оид бирор масала ҳақида баҳс ва баён бўлинмади. Ҳолбуки, бизлар учун миллий тарих тарихи Исломи каби билчимсоғи лозим... Бизларга миллий тарихни билмоқ йўлида биринчи қадам кўймоқ замони ҳануз келмаган бўлса ҳам, оқилан ушбу йўлга чиқмоқ учун ҳозирлариб турмоғимиз лозимдир. Келажагда бизлар ҳам миллий тарихимизни ибтидоий ва рушдий мактабларда болаларимизга ўқитмоқ шарафига ноил бўлурмиз”* (*“Ойна” журнали, 1915 йил 10-сон*).

Миллий тарихга қизиқиш қаердан келган? Бизнингча, биринчидан, мактаблар учун тарих дарс китобига эҳтиёждан, иккинчидан, сарт масаласи ҳақида мунозаралардан. Айниқса, 1911 йил билан 1915 йиллар орасида давом этган бу мунозара миллий тарихга қизиқишни уйғотмасдан қолмаган бўлса керак.

Кейинги инқилобий йилларда татар зиёлиларидан Мухтар Бакирнинг “Туркистон қитъаси тарих ва жўроғий жиҳатдан” номли мактаблар учун китоби (Тошкент, 1918) чиққан бўлса ҳам, уни совет тузуми остида тарқатишнинг имкони бўлмади. Ҳўқандлик Юнусжон Ҳожи Оғлик Туркистон тарихини ёзганмиш, ҳолбуки, асари номаълум қолмоқда. 1924 йилда Урта Осиёнинг миллий чегараларга бўлинишидан кейин жадидлардан ҳам Аҳмад Закининг дўстларидан Пўлат Солиев “Ўзбекистон тарихи” китоби ёзади (Самарқанд-Тошкент, 1929), аммо иккинчи жилди нашр қилинмасдан қолади.

Ҳожи Муинлар умид қилган Туркистон тарихи китоби ўлкада амалга ошмади. Лекин советлар билан сиёсий курашдан кейин хорижга чиққан Валидий (Тўғон) турк тилида “Бугунги Туркистон ва яқин моҳири” деган китоб ёзди (Қоҳира, 1929–1939). Бу асар ўша давргача чиққан энг муфассал Туркистон тарихи бўлиб, айниқса, яқин тарих хусусида бой маълумот беради... Бизнингча, бу асарга жадидлар умид қилган Туркистон тарихини акс эттирган ойна сифатида қараши ўринлидир. Шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, Туркистонда кўтарилган бу каби

ирфоний ва инқилобий ҳаракатлар бошида, албатта, Маҳмудхўжа Беҳбудий жаноблари етакчи ва пешво бўлган.

Вали Саваш ЕЛОҚ,
профессор (Туркия):

— Адабиётдаги эврилишлар умумий ижтимоий ўзгаришлардан тортиб, истеъдод эгаларининг индивидуал таъсирларига ҳам бўлган қўллаб ички ва ташқи омилларга асосланади. Яъни адабиёт ва ҳаёт ўзаро таъсирда бир-бирини шакллантириб туради.

Адабиёт тарихи ёзувни, соҳанинг ўтмиши ва ривожланишини тизимли тарзда ўрганадиган интизомдир. Метод жиҳатидан бу соҳада фойдаланиладиган ёндашувлар тарихий ва танқидий нуқтаи назарни талаб қилади. Адабиёт тарихи — хронологик, биографик, тематик, адабий оқимлар ва жанрлар марказида, қиёсий, социологик ва идеологик, эстетик ва формалистик усуллар асосида ёзилади. Қайси усул танлаишидан қатъи назар, адабиёт тарихини ёзишда манбадан фойдаланиш, объективлик ва танқидий ёндашув, контекстуаллик ва қамровлилик асосий тамойиллар бўлиб қолади.

Замонавий ўзбек адабиётининг тарихий жараёни даврларга кўра (жадидлар даври, совет даври, мустақиллик ва кейинги даврлар), жанрларга кўра (нази, наср, драма), мавзуларга кўра (миллий уйғониш, реализм, индивидуал туйғулар ва глобал мавзулар), ғоя ва оқимларга кўра (маърифатпарварлик, социалистик реализм, лиризм ва модернизм) тарзида таснифланмоқда. Ушбу номланиш ёки юқорида зикр этилган методлардан қайси бири асос қилиб олингандан қатъи назар, замонавий ўзбек адабиётининг бошланишини белгилувчи матнлар ва бу матнларни яратган авлоднинг адабий мероси тўлиқ аниқланмагунча қамровли тасниф яратиш мумкин эмас. Чунки унинг бошланғич даврига оид маълумотлар тўлиқ йиғилмаган. Афсуски, биз учун ғоят қадри бўлган Туркистон жадидлик ҳаракати отаси Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг бои ранг-баранг меросининг тўлақонли нашри ҳақида ҳам қониқарли фикр айтиш қийин.

1905 йилдан кейинги даврдаги ўзбек даврий нашрларидаги адабий манбаларни жамлаб ўрганиш зарур. Улар адабиётшунослик илмида таҳлилга тортилиши ва адабиёт тарихини ёзишда қўл келиши мумкин. Бу, хусусан, адабиёт тарихининг чегараларини белгилаш ва даврларни аниқлаш, авлод тушунчаси атрофида қандай гуруҳлашиллар мавжуд бўлганини, уларнинг ўзаро таъсирини, етакчи ёки йўл кўрсатган фикр эгалари таъсир доираларини таснифлаш учун муҳим кўрсаткич бўлиб хизмат қилади.

Шу муносабат билан, аввало, араб ёзувида, биринчи ўзбек лотин алифбоси ва кирилл ёзувида чоп этилган 1905–1930 йиллар ораллиғидаги матнларни адабий-илмий муомалаларга тўла олиб кириш керак.

Бекир ТУМЕН,
доцент (Туркия):

— Бугунги кунда жадидлик тадқиқотлари Ўзбекистоннинг бу масалаларга берган эътибори ва ёрдами билан янги босқичга кирганини айтиш мумкин. Дунёда ижтимоий фанларнинг оммабоплиги пасайган бир даврда давлат томонидан моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватланмаган мавзуларнинг илмий жамоатчилиқда узок вақт давомида тадқиқот объекти бўлиб қолиши қийин. XIX аср охири ва XX аср бошида бугун биз ёдга олаётган Беҳбудий ҳазратлари иқтидорга келтирган жадидлик ҳаракатини ҳар томонлама ўрганиш ўша давр тарихини яхшироқ тушуниш учун жуда фойдали бўлади.

Жадидлик ҳаракати барча ҳудудларда бир хил тарқалмади. Бу ҳаракатнинг энг барвақт бўй кўрсатган, эътибор қозонган ҳудудлари қаторида Эдил-Ўрол минтақаси етакчилик қилади. Екаторина II ислохотларидан сўнг бошланган ўзгариш жараёни жадид ҳаракатининг қабул қилинишини осонлаштирган эди. Ҳаракатини қўллаб-қувватлаганлар унинг бошқа ҳудудларга тарқалишида ижобий роль ўйнаган. Жадидликдан аввал ҳам замонавийлашмиш жараёни бошлаган Озарбайжон зиёлилари орасида шунга ўхшаш ғоялар тарқалган эди. Аммо у ерда жадидликнинг қабул қилиниши ўзига хос тарзда кечди. Ушбу икки ҳудуддаги модернизация ҳаракатларини қиёсий тарзда ўрганиш ҳам фойдали бўлади.

Исмоил Ҳаспиранининг озарбайжонликлар билан олиб борган икки томонлама алоқалари фақатгина Озарбайжон зиёлиларини эмас, балки бутун Россия мусулмонларини ҳам мутаассир қилди. Тарихга қарасак, Россия туркларининг ўзаро таъсири жадид ҳаракати бошланиши билан янада кучайгани кўзга ташланади. Айниқса, 1905 йил нисбий эркинлик даври бошланиши билан бу таъсир янада ортди.

Шу йилгача бўлган даврда ҳаракатнинг энг муҳим вакили Ҳаспирани эди. Аммо 1905 йилдан кейин ҳар бир минтақада оммавий нашрлар ва ижтимоий-маданий ҳаракатлар учун йўл очилгач, ҳаракат суръати сезиларли даражада ошди. Янги йўналишларнинг пайдо бўлиши билан ўзгариш ва хилма-хиллик тезлашди. Ҳаспиранининг 1905 йилгача бўлган “тайёргарлик даври”да амалга оширган ишлари Россия мусулмонлари орасида умумий тасаввур, қурултойлар ва сиёсий фаолиятларнинг шаклланишида асосий омил бўлди. Агар 1905 йилги эркинлик даври 1880 йиллар ўрталарида юз берганида эди, ўзгариш жараёни анча жадалроқ кечган бўларди. Бироқ бирлик ғояси анча эрта заифлашар ва модернизация ҳаракатларида маҳаллий унсурлар кўпроқ устун бўларди, эҳтимол.

Бугунги кунда туркий давлатларда жадидлик тадқиқотлари асосан ҳудудий миқёсда олиб борилмоқда. Ҳудудлар ёки давлатлардаги асосий манбаларни жамлаш ва тадқиқ этиш долзарб аҳамиятга эга. Жадид ҳаракатининг умумий таҳлили қилинмасдан юз йил олдин содир бўлган воқеаларга тарихий баҳо бериш осон бўлмади. Турк дунёсининг турли ҳудудларидаги жадид нашрлари ва намояндаларининг доимий равишда ўзаро алоқада бўлганларини ҳисобга олсак, бугун ҳам бу йўналишдаги тадқиқотларни кучайтириш ўтмишни яхшироқ тушунишга ёрдам беради, деб айтиш мумкин.

Зайнобиддин АБДИРАШИДОВ,
филология фанлари доктори,
профессор:

— 1990 йилларнинг бошларидан 2000 йиллар ўрталарига қадар қатор жадидларнинг мероси “Истиқлол қахрамонлари” рукида алоҳида китоблар ҳолида нашр қилинди. Бу нашрлар асосан ўзбек мумтоз ёзувдан жорий имлога таъдиль қилинган матнлардан иборат бўлиб, керакли изоҳлар билан таъминланган эди. Маълум сабабларга кўра ушбу матнлар баъзи ўринларда қисқартирилди, арабча, форсча сўз ва ибораларда янглиш ўқилганлари, хусусан, ўқилиши қийин ёки ўқиш имкони бўлмаган жойлари ташлаб кетилган ўринлар жуда кўп. Шунга қарамай, катта амалий иш бажарилди ва бугунги тадқиқотлар учун йирик маълумот базаси бўлиб хизмат қилмоқда. Шу ўринда бугун жадидлик бўйича олиб борилаётган тадқиқотларнинг ютуқлари билан бир қаторда жиддий камчиликларини ҳам айтиб ўтиш, уларни ўз вақтида бартараф этиш зарурати пайдо бўлди.

Бу камчиликлар асосан нималарда кўрилади ва қандай аниқланади?

Биринчидан, бугунги тадқиқотларнинг катта қисми 2005 йилга қадар араб имлосидан кирилл алифбосига таъдиль қилинган адабий, баъдий ва публицистик матнлар асосида олиб борилмоқда. Таъкидланганидек, бу матнларнинг баъзи камчиликлари сабабидан тадқиқотлар ҳам ўзига яраша нуқсон билан тақдим этилмоқда. 2022 йилдан бошлаб илгари нашр қилинган “Танланган асарлар” қайта нашр қилина бошланди. Лекин бу қайта нашрлардаги матнлар янгидан асл матнларга солиштирилган ҳолда қайта кўрилмасдан чиқарилмоқда.

Иккинчидан, Туркистон жадидлик ҳаракатининг шаклланиш, ривожланиш ва йқунига етиш борасида даврлаштириш масаласи ҳозиргача узул-кесил ҳал қилинмади. Адабиётчи ва тарихчилар орасида жадидшунослик бўйича олиб борилаётган тадқиқотлар ва айтилаётган фикрлар, талқинлар турлича. Айтиш жоиз бўлса, икки “гуруҳ” ўртасида катта жарлик борки, бу олиб борилаётган ишларнинг мувофиқлаштирилмаганидан далолат беради. Ҳолат жадидшунослик тадқиқотларининг яхлит ўрганилмаётгани муаммосини ҳам ўртага чиқаради.

Учинчидан, бугунги жадидшунослик фанлараро кесимда тадқиқ қилинмагани боис, Туркистон жадид ҳаракатининг, жадид зиёлиларининг умумий портретини қўриш, тасаввур қилишнинг имкони йўқ. Мавзунинг парча-парча ўрганилиши эса жадидликнинг қандай ҳаракат экани, жадидларнинг том наънода дунёқараш қандай қўламда бўлгани, фаолият қирраларини тўлиғича кўриш имкониятидан маҳрум қилади.

Шунингдек, ўзбек жадидшунослиги олдида турган яна бир катта муаммо бу Туркистон жадидлигининг умумжадид ҳаракати билан ўхшаш ва фарқли жиҳатлари очиқланмаганидир.

Қолаверса, бугунги жадидшунослик тадқиқотлари қўп ҳолларда жадид маърифатчилиги билан чекланиб қолмоқда. Фақат ютуқлари ҳақида гапирилмоқда. Танганинг иккинчи томонига ҳам эътибор қаратиш Туркистон жадидлиги ва жадидларининг фаолияти ҳақида тўлиқ маълумот беради.

Юқорида санаб ўтилганлар жадидшунослик муаммоларининг ҳаммаси эмас. Бу муаммоларни қисман ёки тўлиқ бартараф этиш учун эса, аввало, жадидликнинг бой мероси янгидан таъдиль ва таҳлил қилиниши лозим. Жадид матбуоти тўлалигича жорий имлога ўгирилиши ва китоб шаклида нашр қилиниши керак. Бу эса жадидликнинг жуда қўллаб мавзуларини юзага чиқаради, янги таҳлиллар, фикрларни ўртага қўяди.

Шунингдек, жадидшунослик тадқиқотларини ягона платформа остида бирлаштириш лозим. Бу эса тадқиқотларнинг фанлараро интеграция усулида олиб борилишини таъминлайди.

Бугун биз Ўзбекистон Президенти ташаббуси билан қайта оёққа тураётган жадидликнинг ёрқин намоянаси Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг 150 йиллик сана-тўйи шарофати билан уммонортидаги тараққийпарвар мамлакат пойтахтида умуминсоний аҳамиятга эга масалалар юзасидан кенгашиб турибмиз. Ўйлайманки, бизнинг халқаро ҳамкорлигимиз оламшумул самараларга етаклайди.

Баҳодир КАРИМ ёзиб олди.
Тошкент — Токио — Тошкент.

“Мутафаккирларнинг фикрлари билан танишиш мия учун тенгсиз машқ: ақлга ақл қўшади ва фикрни чарқлайди.

Иоганн ГЕРДЕР

ТАЛҚИН

“Мен суйган суюкли...”

Жадид адабиётининг пешқадам авкилларидан бири Абдулхамид Сулаймон Чўлпоннинг мангуликка дахлдор асарлари орасида, шубҳасиз, “Гўзал” шеърни тонг юлдузидек чарақлаб туради. Шеърнинг лирик қахрамони суйган суюкли қанчалар гўзал бўлса, мазкур шеърнинг бадияяти ҳам шу қадар бетакрор.

Бугун Абдулхамид Чўлпон ҳаёти ва ижоди Тожикистондаги ўзбек тилли умумтаълим мактабларининг еттинчи ва битирувчи синфларида ўқув дастури доирасида ўрганиб келиняпти. Унда шoir шеърлари билан бирга мукаммал тахлилий мақолалар ҳам берилганини алоҳида таъкидлаш лозим. Биз ушбу тахлилларга қўшимча ўлароқ Чўлпоннинг “Гўзал” шеърда маҳорат билан қўлланган бадий санъатларга эътибор қаратмоқчимиз.

Қайд этиш зарур, мазкур шеър бўйича чўлпоншунослиқа талайгина изланишлар амалга оширилган. Аммо, бизнингча, уларда бадий санъатлар етарли даражада тадқиқ этилмаган. Глобаллашув даври адабий таълими бадий асар тахлилининг бир неча усулларидан фойдаланиш заруратини тақозо этмоқда. Шулардан бири – тахлилда бадий матндаги шеър санъатларни аниқлашда эстетик завқ кўламини ўрганиш масаласи. Замонавий адабий таълимда ҳар бир адабиёт ўқитувчиси бунга жиддий эътибор қаратиши лозим.

Чўлпон шеърнинг биринчи мисрасидаёқ туйғуларини образли ифодалаш учун шеър санъатларга мурожаат қилади:

Қоронгу кечада кўкка кўз тикиб,
Энг ёруғ юлдуздан сени сўраймен.

Бадий матндаги “кўз тикмоқ” ибораси қарамоқ, тикилмоқ, назар ташламоқ деган маъноларни билдиради ва бу ерда таъбир бадий санъати қўлланган. “Кеча” сўзидаги “қоронгу”, “юлдуз” даги “ёруғ” сўзлари туфайли сифатлаш санъати юзага келган. Айни пайтда “қоронгу” ва “ёруғ” сўзлари маъно жиҳатдан бир-бирига зид бўлгани боис тақоз шeърий санъатининг юзага келишига асос бўла олганини ҳам таъкидлаш зарур. Шеърнинг кейинги мисраларига назар таштайлик:

Ул юлдуз уялиб, бошини букиб,
Айтадир: мен уни тушда кўрамен.
Тушимда кўрамен – шунчалар гўзал,
Биздан-да гўзалдир, ойдан-да гўзал!

Юлдузнинг уялиб, бошини букиб туриш ҳолати ташхис (жонлантириш) санъатининг ўзига хос намунасидир. Одатда бадий асарларда нарса ва ҳодисалар, ҳайвон ва паррандалар, гулу гиёҳларга инсон хусусиятлари кўчирилса, ташхис санъати юзага келади. Поэтика илмида бу усул шахслантириш деб ҳам аталади. Юлдузнинг лирик қахрамон – ошиқ саволларига жавоб бериб, худди инсон каби гапириши, янада аниқроғи, унга нутқ ато этилгани интоқ санъатидан дарак беради. Бирор сўз икки ё ўндан кўп такрорланса, тақрир ҳисобланади. Келтирилган матнда “туш” сўзи икки марта, “гўзал”нинг уч марта такрорланиши ҳисобиға мисраларда ўзига хос оҳанг юзага келган. Бироқ матндаги ҳар қандай сўзлар такрори тақрир бўлавермайди. Такрор поэтик мақсадга, шеърдаги жозибадорлик ва таъсирчанликка хизмат қилиши керак. Шунингдек, эстетик завқ кўламини ҳам худди шу каби ўринларда яққол англашилади.

“Гўзал” шеърини шартли равишда беш қисмга ажратиб ўргансак, иккинчи қисмда лирик қахрамон энди ўз севгилиси ҳақида Ойдан эшитиш-ни истаб, уни сўроққа тутта бошлайди:

Кўзимни оламан ой чиққан ёққа,
Бошлайман ойдан-да сени сўроққа.
Ул-да айтадир: бир қизил яноққа
Учрадим тушимда, кўмилган оққа.
Оққа кўмилганда шунчалар гўзал,
Мендан-да гўзалдир, кундан-да гўзал!

Шеърнинг бу қисмида ҳам Чўлпон поэтик аънаёнага изчиллик билан риоя қилган. Бунда Ойнинг “тилға кириши” интоқ санъати туфайли зийнатланган бўлса, шoir фикрни янада таъсирлироқ ифодалаш мақсадида шеър санъатларнинг бошқа намуналарини ҳам тасвир майдонига сафарбар қилади. Тўртинчи мисра охиридаги “оққа” сўзи бешинчи мисрани бошлаб берадики, бу лафзий санъатлардан бири тасбе эканлиги тақдирот шаклида ўқувчиларга намоиш этилса, айни муддао бўлади. Шу ўринда мазкур санъат шеърнинг биринчи қисмида ҳам “тушда кўрамен” – “тушимда кўрамен” кўринишда келганини эслатиш ўринли. Шеършунос олим Ваҳоб Раҳмоновнинг фикрича, “Тасбе санъати мазмун узвийлигини таъминлаш ва тўхтамга асосланганидан ифодалилиқни яратиш учун қўл келадиган усулдир”.

Дарҳақиқат, бу ўринда ҳам мазкур санъат имкониятлари туфайли мазмунда узвийлик, айниқса, мисраларда ҳуш оҳанг вужудга келганини шеър матнини ифодали ўқиш жараёнида янада аниқ кузатиш мумкин. Шунингдек, икки сўзнинг ўзаро (“кўмилган оққа” – “оққа кўмилганда”) ўзаро ўрин алмаштириш эвазига тарди акс шеър санъати вужудга келганига ишонч ҳосил қиламиз. Чўлпоннинг бетакрор истеъдод эгаси экани, унинг нуктадонлиги ҳар бир сўздан мохирлик билан фойдаланишдан ташқари мисралардаги ҳар бир товушга назокат билан маъно юклай олишида ёрқин намоён бўлади. Шоирнинг бадий олами атрофлиқа тадқиқ этган академик Наим Каримов мазкур шеър хусусида қуйидаги ўринли мулоҳазани билдирган: “Бу шеърдаги ҳар бир сўз, ҳар бир товуш ўзидан дилбар оҳанглар таратади. У бир қўшиқ сингари жаранглайди”.

Шеърнинг учинчи қисмида Чўлпоннинг бадий маҳорати, шоирона салоҳияти янада аниқроқ кўзга ташланади:

Эрта тонг шамоли сочларин ёйиб,
Ёнимдан ўтганда сўраб кўрамен.
Айтадир: бир кўриб, йўлимдан озиб,

Тоғ ва тошлар ичра истаб юрамен!
Бир кўрдим мен уни – шунчалар гўзал,
Ойдан-да гўзалдир, кундан-да гўзал!

Энди лирик қахрамон эрта тонгда эсаётган шамол билан савол-жавоб қилади. Шамол ҳам ўз иддаосини баён этади. Чўлпон ташхис, интоқ ва тақрирдан ташқари худди шу ўринда алоҳида маҳорат талаб қиладиган – ҳусни таълил санъати орқали гўзал бадий манзара яратади.

Дарҳақиқат, ҳусни таълил – шоирона асослаш, чироили асос келтириш деган маънони билдиради. Хўш, бу ерда қайси воқеа келтирилган ва нима далилланган? Шамолнинг йўлидан озиб, яъни адашиб, тоғ ва тошлар ичида, нима-нидир қидириб юриши бекордан бекорға эмас, албатта. Аслида ҳақиқий гўзалликка осонлик билан етиб бўлмаслиги, ошиқдан ўта фидойилик, покиза эътиқод талаб қилиши мумтоз шоирлар тажрибасидан яхши маълум.

Шамол ҳам ошиққа хабар бераркан, уни “мендан” ёки “биздан” ҳам гўзал деган сўзларни тилға олмгани замирида муҳим поэтик мантиқ бориғини изоҳлаш зарур. Шамол образи мумтоз адабиётда фаол тимсоллардан бири ҳисобланади. Чўлпоннинг бадий маҳорати шундаки, у тасвир майдонига худди шундай аънавий образларни олиб қиради. Холислик ва бадий мантиқни асло эътибордан қочирмайди.

Шеърнинг тўртинчи қисмида гўзал ҳақида Қуёш ҳам дил розини “ўз ўтида бекиниб қочиб” шундай баён қилади:

Ул кетгач, кун чиқар ёруғлик сочиб,
Ундан-да сўрайман сенинг тўғрингда.
Ул-да ўз ўтида бекиниб, қочиб,
Айтадир: бир кўрдим тушдамас, ўнгда.
Мен ўнгда кўрганда шунчалар гўзал,
Ойдан-да гўзалдир, кундан-да гўзал!

Қўринадик, ушбу шеърли матнда ҳам юқоридики каби шеър санъатлар тизимли тарзда қўлланган. Ва ниҳоят, шеър шундай сўзлар билан якун топади:

Мен йўқсил на бўлиб, уни суйибмен,
Унинг-чун ёнибмен, ёниб-қуйибмен.
Бошимни зўр ишга бериб қуйибмен,
Мен суйиб... мен суйиб... кимни суйибмен?
Мен суйган суюкли шунчалар гўзал,
Ойдан-да гўзалдир, кундан-да гўзал!

Шеър ибтидоси шеър санъатлар ҳисобиға қай тарзда зийнатланган бўлса, интиҳода ҳам шoir бу аънаёнага содиқ қолади. Шеърнинг лирик қахрамони номидан хитоб қилган муаллиф қамтарона оҳангда ўзини “мен йўқсил” дея аташи тақсир санъати кўрсаткичи ҳисобланади. Бу санъат фаҳрия шеър санъатининг акси ҳисобланади.

Мисралардаги “ёнибмен”, “ёниб-қуйибмен”, “суйган”, “суюкли” сўзлари ҳисобиға иштиқоқ (бир ўзақдан ясалган сўзлар) санъати қўлланган. “Мен суйиб... мен суйиб... кимни суйибмен?” мисралари замирида таҷоҳули орифона, яъни “билиб билмасликка олиш” санъати юзага чиққан.

“Гўзал” шеърини ўқувчиларға ўргатишда замонавий техник воситалардан унумли фойдаланилса, асарнинг моҳияти, жозибаси янада яққол англашилади. Шунда биз таъкидлаган эстетик завқ кўламини ҳам замонавий адабий таълимнинг янги самаралари сифатида бўй кўрсатади.

Бахтиёр ФАЙЗУЛЛОВ,
Тожикистон Республикаси
Хўжанд давлат университети доценти,
филология фанлари номзоди

ДОНҒИ ДУНЁГА ДОСТОН ЮРТ

Бошланиши 1-саҳифада.

Камина ушбу конференция баҳона туркий халқларимизни бир осмон остиға бирлаштирган қадимий фольклор ва унинг ижрочилари – бахшилар хусусида айрим мулоҳазаларни билдиришга жазм қилдим.

Хўш, дунё аҳли нега фольклор намуналарини катта қизиқиш билан ўрганоқда. Ижтимоий тармоқларда кенг тарқалган “Ау Yola” номли бошқирд руҳининг “Номай” қўшиғи туркий мамлакатларда катта шуҳрат қозонди. “Урол ботир” достонидан олинган парчанинг замонавий эстрадаға солиниши руҳуға мисли қўрилмаган доврўғ келтирди. Бу чин маънода ҳар қандай санъат халқ меросидан узилмай озиклансағина юксак натижаларға эриша олишиға ишора эди.

Миллатимиз тақдирига битилган ҳассос бахшилару бахшичилик санъатининг, умуман, халқ оғзаки ижодининг ўзбек адабиётида тутган ўрини таърифлашға тил ожиз. Биргина бахши репертуарида 150 дан ортиқ халқ достонлари бўлганиға нима дейсиз? Ҳар бир достон уч минг сатрдан то йигирма минг мисрағача айтимларни ўз ичига олади. Бу ёғини чамалаб кўраверинг.

Халқ орасида Эргаш Жуманбулбул ўғли, Фозил Йўлдош ўғли, Пулкан, Ислон шoir, Берди бахши, Бола бахши, Аҳмад бахши каби достон қўйловчилар ўзларининг фавқуллода хотира ва истеъдоди билан барчани ҳайратта солган. Пулкан шoir етимишдан ортиқ, Фозил Йўлдош ўғли олтимшидан ортиқ, Эргаш Жуманбулбул ўғли элликдан ортиқ достонни ёддан айта олган. Айрим бахшилар қўйлаш асосида ўзлари ҳам достонлар тўқиган. Бойсун, Булунгур, Нурота, Нарпай, Қўрғон, Хоразм, Шахрисабз, Шеробод, Чирокчи каби йирик достончилик мактаблари борки, уларнинг ҳар бири ўз йўли, сўзи ва оҳанғига эга.

Совет ҳукмронлиги даврида адабиётшунослигимизда достон истилоҳи билан ёнма-ён поэма ва баллада атамалари қўплана бошланган эди. Шундай вақтлар бўлдики, биз достон сўзини юқорида келтирилган хорижий атамалар билан алмаштириб ҳам қўйдик. Аммо олиёҳакам – вақт достоннинг барҳаёт номини яна бир бор кўрсатиб қўйди.

БАХШИ СЎЗИНИНГ ЯНГИ ЖИЛОЛАРИ

Бахши сўзининг маъно қамрови тобора кенгайиб бормоқда, десам ишонасизми? Унинг шoir, сози, созанда, соқи, сановчи, юзбоши, халфа, жиров, жирчи, оқин, охун ва шу каби ўнлаб маънодошларини яхши биламиз. Изоҳли луғатларда мўғулча ва бурятча бахша, багша – устод, маърифатчи; санскритча бхикшу – қаландар, дарвеш деган маъноларни бериши ҳақида ҳам ёзилган. Алишер Навоийнинг машҳур байтини эсланг:

Навосиз улуснинг навобахши бўл,
Навоий ёмон бўлса, сен яхши бўл.

Улўғ шoir биринчи мисрада навосиз элга наво бахш этиш учун “навобахши” сўзини қўлламоқда. Шу ўринда бахшининг руҳият табиби, замонавий тилда айтганда, психолог сингари янги маъно қиррасини кўргандай бўлдим. Чунки кўнглиға оҳанг бахш этиш, сингдириш бу, аввало, руҳий жараённинг муҳим қисмидир.

Буни қарангки, Мирзо Бобурнинг муҳташам мемуарида бахши сўзи турли маъноларда қўлланилганиға гувоҳ бўламиз. “Бобурнома”да қўпгина тарихий исмлар бахши сўзи билан бирга келади. Низомиддин Султон Муҳаммад бахши, Абдуллатиф бахши, Тағийшоҳ бахши, Шоҳ Мансур бахши, Шоҳ Хўсайн бахши, Қорулғоч бахши шулар жумласидандир.

Уша даврда бахши тушунчаси бугунги маъносидан ташқари турли соҳа ва касбларни ҳам ўзида қамраб олган. Бобур бир ўринда оёғидан қаттиқ яраланиб, ҳассада юрганини ёзар экан, ярасини даволаш учун Атика бахши исмли мўғул жарроҳи келганини айтади: “Мўғул эли жарроҳни ҳам бахши дер”, (“Бобурнома”, 165-б.). Демак, бахшининг табиб, жарроҳ маънолари ҳам бор.

Достонларимизни авлоддан авлодға авайлаб сақлаб, юксак санъат билан ижро этган шoir ва бахшилар, аввало, халқ орасидан етишиб чиққан деҳқон ва чўпонлар эди. Улар халқимизнинг орзу-умидлари, дарду армонлари ва ҳаёт фалсафасини юракдан ҳис этиб, “Хўш-хўш”, “Турей-турей”, “Чурей-чурей” каби соғим, “Кўшчи”, “Шоҳ мойлаш”, “Қўш ҳайдаш” сингари деҳқончилик қўшиқларини қўйлашган. Уларда халқнинг меҳнаткаш қиёфаси, ҳаёт тарзи ва руҳияти ўз ифодасини топган.

ДУНЁ КЕЗАЁТГАН ДОСТОНЛАР

Бахшининг боласи бахши бўлади,
Яхшининг боласи яхши бўлади...

Боболаримиз бир пайтнинг ўзида ҳам бахши, ҳам яхши бўла олишган. Буни фахр билан, баралла айтишимиз мумкин. Уларнинг бахшичилиги моҳияти халқнинг азалий орзу-армонлари, ўлмас қадриятлари ва ҳаёт фалсафасини достонлар орқали авлодларға етказса олганида бўлса, яхшичилиги – бу мўътабар меросни дунёға ёйиб, юксак инсонпарварлик намунасини кўрсатолганлиғидадир.

Улар учун бахшилик тирқиқчилик эмас, балки халқ руҳини, миллий ўзлигини ва маънавий дунёқарашини сўз санъати орқали сақлаш воситаси эди. Бугун қайси қардош халқнинг фольклорига назар ташласангиз, ўзбек достонлари ёки уларнинг таъсирида яратилган халқ айтимларини, албатта, учратасиз.

Масалан, қозоқ бахшичилигида “Алпомиш” достонининг бир неча варианты кенг тарқалган бўлса, туркман бахшилари ўз ижодларини нафақат миллий аънаёлар асосида, балки ўзбек бахшилари билан ҳам-оҳанглиқда ривожлантирган. “Шоҳсанам ва Ғариб”, “Гўрўғли”, “Лайли ва Мажнун”, “Юсуф ва Зулайхо” каби достонлар туркман ва ўзбек халқ оғзаки ижодининг муштарак бойлиғи ҳисобланади. Ушбу достонлар нафақат мавзуси, балки ижро услуби, образлар дунёси, тили ва руҳияти билан ҳам бир-бириға жуда яқиндир.

Қирғиз халқининг “Манас”и ўзбек бахшилари томонидан ҳам катта муҳаббат ва эҳтиром билан ижро қилинган. Тожиқ халқи “Алпомиш” достонини ҳамон ўзига хос мароқ билан қўйлаб келади ва бу икки халқ ўртасидаги тарихий-маданий алоқаларнинг узок йиллик тарихи борлигини кўрсатади. Шу маънода, бахшилик санъати халқлар ўртасидаги маданий қўприк, маънавий мулоқот воситасига айланган, десак муболаға бўлмайди.

ЭСКИ ХОТИРА

Ҳеч эсимдан чиқмайди. Халқ сайилларида, байрамларда бир терма қулогимда қолиб кетган:

Одамлару одамлар,
Богда битган бодомлар,
Эшитмадим доманалар,
Эшитганлар жилманлар...

Чақирик, бирор хабарни халққа эълон қилишининг оммалашган усули эди. Ҳамма бир баҳя чорловчининг оғзига қараб қоладди. Аммо мен ундаги “Богда битган бодомлар” сўзига ҳеч тушунмасдим. Нега бодомлар?

Жавобни 80 ёшни қоралаган момодан топдим. Унинг айтилишича, бодом ҳамма ерда ўсавермайди. У жой талнайди. Ховлида ўнлаб бодом қўчатини экинг, битта-яримтаси тутиб кетмаса, қолгани қуриб қолади. Демак, бодомнинг богда униси – рамз, яъни ўз ерини топган, палак ёзиб, яшаб қолган ўша ерининг чин эгаларига мурожаат бу.

Халқ ижодининг бир сатри шунча маъно ташиса, қолганини айтмай қўяверинг. Бир замонлар ҳазрат Навоий “Муншаот”ида узоқни кўра олувчи, ақли ҳар нарсаға етадиган кишиларни “дурбин” деб атаган эди. Мен эса халқ дardини қўйловчи, унинг қадриятларини узоқ авлодларға етказиб келаётган бахшиларни “дурбин кишилар” дегим келади.

Бобур ЭЛМУРОДОВ,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

МУЖДА

“АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ВА ОЗАРБАЙЖОН АДАБИЁТИ”

Куни кеча Озарбайжон Миллий Илмлар Академияси Низомий Ганжавий номидаги Адабиёт институти қошидаги Илмий Кенгашда иқтидорли тадқиқотчи Шабнам Мирзозода ўзининг “Абдулла Қодирий ва Озарбайжон адабиёти” мавзусида бир неча йиллар давомида ёзган докторлик диссертациясини ҳимоя қилди.

Тадқиқот муаллифи ўзбек-озарбайжон адабий алоқалар масаласини XX асрнинг биринчи чорағидаги жадидлар фаолиятиға, уларнинг театр соҳасидаги ҳамкорлиқларига, шунингдек, озарбайжон тилида нашр бўлган “Мулла Насриддин” ҳамда ўзбек тилида бошилган “Муштум” журналлари қиёсларига эътиборни қаратди. Шабнам Мирзозода 2023 йили

Абдулла Қодирий “Ўткан кунлар” романининг озарбайжон тилидаги нашрини қайта тайёрлаб, Бокуда чоп эттирган эди. Зеро, илк ўзбек романи дунёдаги бошқа миллатлар орасида биринчи бўлиб озарбайжон тилиға ўғирилгани маълум. Диссертация муаллифи 1928 йили Холид Саидхўжаев томонидан озарбайжон тилиға таржима қилинган ана шу нусхадан ўз ишида унумли фойдаланади. Шабнам Мирзозода тадқиқотида Озарбайжон билан ўзбек адиби Қодирийни боғлаб турган жуда кўплаб жиҳатларни муҳокама қилади. Адибнинг “Ўткан кунлар”, “Меҳробдан чаён” романлари, “Обид кетмон” қиссаси, кичик асарлари – барча-барчасини ўз адабий мезонлари асосида ўрганади. Ҳимоя жараёнида катта авлодға мансуб олимлар

Шабнам Мирзозоданинг отабоболари ҳам илм-маърифат аҳлидан эканини ва бу жараён авлодлар фаолиятида давом этаётганини ҳам эсга олишди. Тадқиқотчи озарбайжонлик адабиётшуносларнинг илмий ишлари, шу билан бирга, Матёқуб Қўшонов, Умарали Норматов, Собир Мирвалиев каби қатор қодирийшуносларнинг тадқиқотларидан унумли фойдаланибди.

Тадқиқот мавзуси ниҳоятда муҳим ва долзарб, бундай тадқиқотлар ўзбек-озарбайжон адабий-маърифий, ижтимоий-маданий алоқаларининг янада қучайиши ва мустаҳкамланиши учун хизмат қилиши табиий. Шабнам Мирзозода ўз ишида 2024 йил бошидан Тошкентда “Jadid” газетаси нашр этила бошлаганиға ҳам урғу бериб, келгусида бу нашр

тадқиқотчилар учун қимматли манба бўлажагини таъкидлайди. Тадқиқотчининг илмий раҳбари – Ўзбекистоннинг яқин дўсти, мухтарам профессор Олмос Улви хонимни ҳам ушбу халқаро аҳамиятта молик илмий изланишнинг муваффақиятли ҳимояси билан муборақбод этамиз. “Абдулла Қодирий ва Озарбайжон адабиёти” мавзусидаги бу тадқиқот китоб ҳолида озарбайжон ва ўзбек тилларида ҳам нашр бўлишиға умид қиламиз.

Баҳодир НУРМУХАММАД

Нейрокул ХУЗУРЖОНОВ

Ўзқир Сулаймон ҳақида ҳикоя

ҚИСМ I

Мағфират хола қабристон дар-возасини секин ёпиб, чанг босган қишлоқ кўчасига бурилди. Юзида киборларча виқор акс этса-да, эски қайғуларнинг чуқур изларини ҳам кўриш мумкин эди. Ортада қолаётган қабристонда эри, ота-онаси, қайнона-қайнотаси ва энг оғир дарди — вафот этганида эндигина олти ёшга тўлган ўғилчаси Манас мангу макон топган. Холанинг бутун ҳаёти, хотиралари кўмилган. Оғир ва аччиқ хотиралар устини қовжираган ўт-ўланлар қоплаган.

Машина сигнал берганида чуқур ўй-хаёлларига шўнғиб бораётган хола сесканиб кетди. Шошилиб у томонга яқинлашган қизи Ҳавохон онасини кўп ишораси билан қақирди:

— Опа, аэропортга кечикамиз. Самолёт соат учда, биз ҳали Ўзгандан Ўшга қайтишимиз керак!

Мағфират хола бош силкиди. Ал-лақачон кўринмай қолган қабрлар томон қараб нимадир хиргойи қилди. Тоқатсизланаётган қизи қабристоннинг кўҳна йўлакчасидан оёқ кийимига илашган чангни Истанбулдан олинган бежирим даструмолчаси билан артиб, уни ахлат қутисига ташлади.

— Шундай матоҳни ҳам ахлатга ташлайдими? Жуда исрофчисизлар. Ҳали бунга зор бўлиш бор, — деди Мағфират хола, даструмолни челақдан олиб, тахлаб, камзулининг чўнтагига жойлар экан.

— Майли, майли, опа. Олсангиз олаверинг. Фақат тезроқ бўлинг. Кечикамиз.

Мағфират хола бугун Туркияга учди, турк йигитларга турмушга чиқиб кетган қизларининг уйига. Ҳар йили шундай. Уч-тўрт ой уларнинг олдида бўлиб қайтади. Ҳар йили уч-тўрт ой қабрлар қаровсиз қолади.

ҚИСМ II

Истанбул осмонда паррандалардек қаторлашиб учаяётган самолётлар ой нурида чақнаётган-ди. Айни пайтда шаҳар устида Туркия байроқлари шамолда ҳилпираб турар, гўё ҳар бир баланд бино томидаги бу байроқлар ер билан осмон ўртасида битмас байрам рамзи эди.

Шаҳарда Туркия Жумҳурияти кунига тайёргарлик авжида, мактабларда болаларга ватанпарварлик шеърлари ёдлатилмоқда, тарихий рамзлардан сувенирлар ишланмоқда, миллий либослар тикилмоқда.

Мағфират хола шу кунларда қизлари Нурихон билан Ҳавохон яшайдиган Истанбулнинг эски туманларидан бирида меҳмон. Турк эрларга турмушга чиққан икки қизига эски пайтларда

Сунъий интеллект чизган сурат.

бўлган воқеаларни айтиб берар, вафот этган ва тирик қариндошларини бир-бир эслаб чиқарди. Қувноқ бўлса-да, қалбининг бир бурчагида фақат ўзи билган оғриқ бор эди.

Эрдан айрилгани, ватанидан узоқлиги ва албатта, Манас... Олти ёшлигида оламдан ўтган ўғли, кичик гўдақ қабридаги суқунат ҳамон юрагини эзиб келар эди.

Бу гал ҳам Ҳавохоннинг ўғли Саваш унга Манасни эслатди. Аммо нега унинг исми Саваш? Нега набирасининг исми “уруш”? Нега Манас эмас? Агар Манас тирик бўлганида ҳозир ўттиз тўрт ёшга тўларди. Унинг ҳам ўғиллари туғиларди. Ҳақиқий қирғиз ва ўзбек қонидан бўлган ўғиллар. Ўз қабристонининг эгалари. Боболари қабрларининг эгалари. Шунда Мағфират хола ҳам бемалол саёхатларга чиқармиди? Қизларининг уйида хотиржам меҳмон бўларди. Қабрлар ёлғиз қолди, деган оғир ўй юрагини эзмас эди.

— Буви, байроқ керак. Мактабда эртага байроқ осишади, — деди Саваш Мағфират холанинг хаёллари билан бузиб.

Хола бир лаҳза жим қолди. Кейин

алоҳида эҳтиёткорлик билан жомадонидан кичик тўрва олиб чиқди. Ундан Қирғизистон байроғини олиб болага тутказди. У бу байроқларни Ўшдан олган эди. Атайлаб, набирасига совға қилиш учун. Аммо турк куёвининг олдида уларни Савашга беришнинг мавридини топа олмади. Мана ҳозир аини пайти...

— Бу сенинг боболаринг юрти байроғи. Эртага ос, ҳаммага айт: “Мен Ўзқир Сулаймонман” дегин.

Эртаси куни мактабга олиб борилган байроқ турк ўқитувчисини ҳайратга солди. У мулоимлик билан тушунтирди.

— Қирғизистонни қадрлаймиз, лекин биз Туркия Жумҳурияти кунини байрам қилаямиз. Шунинг учун фақат турк байроғи лозим.

Саваш бувисига гапни етказганда, Мағфират хола яна тўрвага қўлини солиб, энди Ўзбекистон байроғини чиқарди ва:

— Болам, шуни ҳам ос, — деди.

Бу сафар мактабдан расмий кўнғироқ бўлди. Мағфират хола ўқитувчи билан ўзбекча аралаш туркчада:

— Бу бола фақат сизники эмас, менга ҳам тегишли. Унинг томирида қир-

ғиз ва ўзбек қони ҳам оқаяпти. Бу байроқлар унинг бир бўлаги, — деди.

Мактабда қарор чиқарилди, унга кўра, Туркия байроғи билан бир қаторда Қирғизистон ва Ўзбекистон байроқлари ҳам илинди. Мағфират хола набирасининг елкасидан юмшоқ ушлаб:

— Энди сен ҳақиқий Ўзқирсан, дилбандим! Ўзбек ва қирғиз боласи, — деди.

ҚИСМ III

Шу куни оилада Савашнинг исмини Ўзқир деб ўзгартириш бўйича баҳс авжига чиқди. Замонавий ота-онага ўғлининг исми қайси тилда бўлишининг аҳамияти катта эмасди. Уларга қолса, Макс, Сергей, Чунг Пу ҳам бир исм. Асосийси бола билимдон, соғлом, ақлли бўлса бас. Шунинг учун Мағфират холанинг ташаббуси куёви ва қизи томонидан катта қаршиликка учрамади. Фақат хужжатларни ўзгартириш харажати холанинг ким томонидан қопланиши, идораларга қатнаш овозгарчиликлари кимнинг бўйнига тушиши, асосий муҳокама мавзусига айланди. Мағфират хола буларни ўз бўйнига олганидан кейин эса ҳамма мамнун, хона-хонасига тарқалишди.

Мағфират хола Қирғизистонга қайтишга тайёргарлик кўрар экан, набираси — Ўзқир Сулаймоннинг юзида умид кўрди. Чўнтагидан бир тумор чиқариб унга узатди.

— Ол, буни, буни асра. Бу сеҳрли тумор. Бу ёнингда юрса сен ҳаммиса кучли бўласан. Ҳамиша ғолиб бўласан. Ҳеч кимдан қўрқмайсан. Бу менинг сенга охириг совғам. Балки энди кўришмасмиз. “Манас”ни ёд ол. Бобурни ўқи, Навоини, Машрабни эшитишни ўрган. Энг муҳими, исмингни унутма. Энди ҳаммаси сенда, Ўзқир. Болагинам, бизларни унутма.

Ўзқир туморни кафтига босиб, кампир билан видолашди.

— Кечиринглар, — дея шивирлади у, — бу бола ҳам бегона эмас.

ҚИСМ IV

Унинг вафотидан кейин қизлари турк эрлари билан уч ҳафтага Ўшга келишди. Ўзқир ҳам келган эди. Дафн маросими йигирсиз, сўзсиз, аммо жиддий. Қабристон ёнидаги тўнғич қиз ўз онасига шоирларча сўзлади.

— Онам охири ўзини ҳам, бизларни ҳам кечирди. Умр охирида у ҳам эл бўла олди.

Ўзқир гул қўйди. Қабр олдида икки дақиқа сукут сақлади. Кейин, оналарга хос, тепаликка қараб чуқур нафас олди. Унда қон бор эди. Унда хотира бор эди.

17.04.2025

ЯНГИ НАШР

ШАМС ИЛА МАВЛОНО

Икки баҳр туташуви қисси

Яқинда истеъдодли ижодкор, филология фанлари доктори, профессор Маъруфжон Йўлдошевнинг “Шамс ила Мавлоно” қиссаси нашр этилди. Асар улўғ валийлар Мавлоно Жалолиддин Румий ҳамда Шамсуддин Табризийнинг мусоҳиба ва ҳамхўллиги хусусида тасаввур ёнқи фикр пайдо қилиши билан эътиборга молик. Қисса ҳажман йирик ҳисобланмаса-да, ундаги ирфоний мазмун-моҳият ва сирли ҳикматлар, ҳар бир мулоҳаза ортида яширин ҳақиқатлар ўқувчини сўфийлик маслаги моҳияти томон бошлайди, сокин хаёллار ва сўнгсиз туйғулар ҳосил қилади.

Қисса воқеалари “дин ва ҳақиқат қўёши” дея улуғланган Мавлоно Шамсуддин Табризийнинг ўсмирлик йиллари ва мактабдаги сабоқ онлари билан бошланган. Асарни ўқиш учун махсус тайёргарлик керак, яъни китобхон ирфоний илм ҳамда руҳоний макомлардан хабардор бўлиши лозим. Зеро, муаллиф ҳам мазкур асарни ёзиш учун нафақат Жалолиддин Румий ва Шамс Табризий муносабатлари ҳақида тарихий ва маънавий асарларни, балки тасаввуф, тариқат илмига доир кўплаб китобларни ўқиган, асар маслагини ёритишда улардан унумли фойдаланган. Ёш Шамсуддин руҳий етуқлик йўлининг шариат, тариқат, маърифат ҳамда ҳақиқат босқичлари ҳақида шундай дейди: “Шариат дерки, сендаги — сеники, мендаги — меники. Тариқат айтур: сендаги — сеники, мендаги ҳам сеники. Маърифат дерки, на меники бор, на сеники. Ҳақиқат айтур: на сен борсан, на мен”. Хожа Бектоши Валий “Мақолот” рисоласида мазкур тўрт йўлни уларга мансуб одамлар мисолида изоҳлайди. Шариат ахлини обидлар деб, уларнинг тоат-ибодатда собит эканликларини айтади. Унга кўра, дунёдаги пок-нопоқлик, барча қондалар шариат ила маълум бўлади. Валий зот тариқат вакиллари зохидлар деб, уларнинг асли оташдан эканини, туну кун ёниб яшаш улар маслагини бўлишини таъкидлайди. Зоҳидлар охират умидида умр кечириб, дунё ҳавасларини тарк этадилар. Тариқатда “мендаги ҳам сеники” дейилишининг моҳияти ана шунда. Учинчи мақом маърифат бўлиб, орифлар йўлидир. Улар тафаккур ила икки оламни ҳам тарк этиб, Аллоҳ таолога етиш умиди билан яшайдилар. Ҳақиқат даражаси

ИККИ БАҲР ТУТАШУВИ

ахлини Хожа Бектоши Валий муҳиблар деб атаб, улар таслимият ва ризо билан ҳар нарсадан воз кечишлари ҳақида гапирарди. Улуғ валий Нажмиддин Кубро муҳаббат даражалари мисолида бу босқичларни шундай изоҳлайди: “Муҳаббатдаги илк одим нафс учун маҳбубнинг орзу этилмоғи, сўнгра нафсининг ўзига фидо қилинишидир. Ундан кейин иккиликнинг унутилиши бўлса, энг охириги марҳала ваҳдониятда фано топлмоқдир”. Ҳақиқат йўлидаги зотларда на менлик, на сенилик бор. Ҳазрат Алишер Навоий “Лисон ут-тайр” асарида бу мақомни фано деб атаб, уларнинг “васл нузхатгоҳига дохиллар” эканлигини айтади. Ёзувчи қиссадаги бу ҳикмат орқали етуқлик мақомларини баён этиб, не улўғ зотлар ҳақида ҳикоя қилмоқчи бўлаётганини аён этади.

Қиссада Алишер Навоийнинг “Насойим ул-муҳаббат” тазкирасидаги икки валий ҳаёти билан боғлиқ маълумотлардан унумли фойдаланилган. Жумладан, мурид ва мурид муносабати хусусидаги ўринларда ҳам буни кузатиш мумкин. Тазкирада Табризий ва Авҳадуддин Кирмоний учрашуви қуйдаги жумлаларда акс этган: “...Шайх Авҳадуддин Кирмонийни кўрди ва деди: не иштасен? Ул деди: тошлиғ сувда ой аксин кўрадур-мен. Ул деди: агар бўйунунга чибон чиқмайду, ойни не учун осмонда кўрмайсен?” Қиссада эса бу учрашув моҳияти бадий тўқималар асосида тўлиқ очикланади. Авҳадуддин Кир-

монийнинг Табризийга мурид тушиши нияти бор, аммо толиблик синовларсиз бўлмас. Шайхнинг шароб келтириш ва бирга ўтириб ичиш ҳақидаги талабига Кирмоний “Ҳаромга яқин йўламайман”, деб жавоб беради. Табризий “ишқ ахли ичмай туриб маст бўлишини” таъкидлаб, унга шайхлик қилолмаслигини айтади. Шайх, муридларнинг ўз муридлари ихлосини синаб қўришлари сўфийлик тарбиясининг асосий жиҳатларидан ҳисобланган. Шу боис илмий манбаларда муридлик одоблари қаторида қалбан бўлса ҳам шайхига эътироз қилмаслик, муридда гуноҳ бўлса аралашмасдан, ўз ишида давом этиш каби вазифалар ҳам асосий ўринга қўйилган. Табризий Авҳадуддин Кирмонийнинг холини маломат қилар экан, “бу майдон эрларлар майдони, унда заифларга ўрин йўқ”лиги ҳақида гапирарди. Маълумки, эран — эрлар маъносини англатиб, Аллоҳ розилигига етган валий зотлар, дея изоҳланган. Аҳамиятлиси, бу ном туркий истилоҳ бўлиб, мумтоз адабиёт намуналарида ахлоқан етук инсонни комилларга нисбат берилади. Шу билан бирга эрнинг ҳурлиги ва ёлғиз Яратганга қўлиги эътироф қилинади. Эрларнинг кўрқоқ бўлиши асло тасаввур этилмайди. Ёзувчи бу моҳиятни чуқур анлаган ҳолда, эр, эран номини қўллайдиги, мазкур ўринларда уларга хос улўғворлик ва маънавий озодлик яққол акс этади.

Дунё — синов майдони. Одам (а.с.)

бу оламга қилган биргина хатосининг бадалини тўлаш, яъни жазосини тортиш учун юборилди, уч юз йил тавба қилиб, афв этишни Яратгандан ёлвориб сўради. Биз Одам Ота авлодлари асл моҳиятни ёдда тутиб, имтиҳон масканида роҳат-фароғатга қўл бўлмаслигимиз керак. Инсон нимага туғилиб, не учун яшаётганини идрок этиши лозим. Зотан, тирикликнинг моҳияти йймон-эътиқод ва ахлоқий камолотдир. Асарда Мавлононинг муридларига айтган ҳикматларида шу маъно акс этади. Ул ҳазрат илмини арқонга қиёс этиб, унинг ҳосиласи зулматдан қутулмоқ, илдииз қаерда эканлигини англамоқ бўлишини айтади.

Най ҳақидаги нақл қиссанинг энг асосий ўринларидан ҳисобланади. Маълумки, “Маснавийи маънавий” китобининг муқаддимаси най ҳикояси билан бошланиб, унинг асл ватандан йироқ тушиб, бор дарду фироқи сир у асрорга айлангани баён қилинган. “Шамс ила Мавлоно”да най ҳақидаги нақл Расулulloҳ (с.а.в.)нинг Меърожга қилган сафарлари билан боғлаб ҳикоя этилган. Найнинг ошқлар сирини нолага жо этиб қуйишга мумтоз намуналарда бот-бот тилга олинган, лекин қиссадаги пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг “бу қамиш қиёматга қадр менинг сиримни тараннум қилади, аммо қалби очик, пок ва комил инсонларгина бу сирни англайлар”, деган таърифи мазкур ҳикоят

моҳиятини китобхонга тўлиқ англата олади.

Мавлононинг “ғайб олами сокинлари” берган ўғитларини доимо ёдда сақлагани ва Киро хотундан фарзандларига ҳам шу ҳикматлар асосида тарбия беришни сўрагани бежиз эмас. Ҳикматларни эспаймиз: “Ҳамма билан дўст бўл, ҳеч кимга ҳасад қилма, ҳеч кимни муҳокама этма, одамлар суратини безатса, сен сийратини безат, одамлар бошқалар айбидан сўз очса, сен ўз қусуригини ўйла, яраларга малҳам бўл, шифо бўл, асло зиён бўлма, ўйларинг сўзларинга, сўзларинг феълинга, феълнинг тақдиринга нуқс этади, гўзал ўйла, гўзал яша”. Ҳар бир ёзувчи қайси давр ҳақида ёзмасин, асар моҳиятида жамият муҳити ва муаммолари акс этиб туради. Зоҳирбинлик, фитна-фасод, иккиозламачилик ва шухратпарастлик илдииз отган бугунги кунимизда Мавлононинг бу ҳикматларини англаш жуда муҳим.

Асар якунида Мавлоно ва Шамснинг ҳужрадаги уч ойлук суҳбати ва оломоннинг маломати тасвирланади. Мавлононинг ҳужрадан чиқиб, зоҳирбинлар наздида, май билан қайтиши одамларни ғазабга солади. Улар босотириб кириб, идишни синдирганларида шишадан гул шарботи тўкилади. Қўринадиги, валий зотлар пир мурид бўлиб, Аллоҳ ишқидан сархуш эдилар. Табризий орзу қилган ҳам муридиди, ҳам муридиди топган, уларнинг суҳбатлари эса эрларлар мажлиси янглиғ файзу футуҳга тўла эди.

Насиба ЖҲАҚУЛОВА,
филология фанлари бўйича
фалсафа доктори

ДЎСТ ҲАҚИДА СЎЗ

Бошланиши 1-саҳифада.

Янги Ўзбекистондаги кўпгина эзгу ишларга у ўзининг билими ва куч-ғайрати билан муносиб ҳисса қўшди. Билган одамларнинг бари уни ҳурмат қилар, айрим жоҳил амалдорлар эса кўп-да ёқтирмас эди. Китоблар ва илму фан – Рустам Собировичнинг жону дили эди, у ҳамиша бир қадам илгари юрганига аксарият замондошлар гувоҳимиз.

Бир неча тилларни аъло даражада билар, бемалол гаплашиш, баҳслашишдан ташқари, гувоҳи бўлмаганман-у, биروق аминманки, шу тилларда равон ёза оларди ҳам. Сўхбатлар, баҳсу мунозараларда турли эллар буюк мутафаккирларининг сўзларини заргарона инжалик билан, уларнинг ўз тилида мисол келтирганига ўзим шохидман.

Марғилон шаҳрининг 2000 йиллигини нишонлаш учун ҳукумат томонидан тузилган ишчи гуруҳ таркибиде бирга ишлаганмиз. Бизга атоқли шоира Увайсий яшаган оддийгина меъморий уйда музей ташкил қилиш топширилди. Ўшанда Бош вазир ўринбосари бўлган Рустам Собирович Марғилонда ўтказиладиган тадбирларга тайёргарлик кўриш учун тузилган ташкилий кўмита раҳбарларидан бири эди.

Қурилишлар асосида шоиранинг ҳовлисидеги мўъжаз майдончадан бир неча қабр топилди: уларда жасад қолдиқлари эмас, қадим кўлэзма китоблар жойланган каноп қоплар бор экан. Шоира бувиларининг битикларини даҳрийи болашвайолар босқинидан асраш учун авлодлари шу тахлит йўл тутмоққа мажбур бўлган, қабр қазиб ноёб кўлэмаларни кўмган экан. Тус содда одамлар... ҳаёл қилганларки, бу жаҳолат, китобларга, илму маърифатга қарши бу ҳарбу зарб ҳадемай тугайди. Ўшанда қоплар қайта ер устига олиб чиқилди, бу назмий ва фалсафий битикларни ўқувчилар ўз тилларида ўқиб, баҳра оладилар...

Аммо тарих ўзани бошқа ёққа бурилди. Геростратча вайронкорлик “ижодкор”лари ҳеч ёққа кетмадилар; етмаганига, саводи чиққан алифбосидан миллатимизни маҳрум қилдилар. Қўлида араб имлосидеги битиклар сақланиб қолган одамларни эса шафқатсизларча қатлиом этдилар. Йиллар бўйи бутунлай унутилган кўлэмалар ер ости зулмати ва зах асоратидан яроқсиз ҳолга келди. Самарқанди ва кўкони ипак қоғознинг ноёб ҳафиф варақлари бир-бирига ёпишиб, чириб кетди...

Ўшанда қадим битиклар “хилхонаси”га тегишли органлардан вақиллар келди, қоплар чиқариб олинди. Кўлэмалар эҳтиёткорлик билан чангдан тозаланди ва рўйхатга олиш учун туман ҳокимиятига олиб кетилди. Битикларнинг бари араб имлосиде; форс, араб ва эски ўзбек тилларида эди.

Ҳокимият биносиде эпчилгина ёш ходим китобларни шартта-шартта ажратиб, уларга тавсиф бера кетди. Рустам Собирович йигитни диққат ва қизиқиш билан, гапини бўлмай тинглади; билганларини айтишига қўйиб берди, ҳатто маъқуллаб ҳам турди. Йигитнинг хос “маъруза”си тугагач, қаерда ўқигани, устози кимлигини сўради.

Кейин... кейин эса ҳаммани ҳайратда қолдириб, китобларни бутунлай бошқа-ча – ёзилган тилига кўра, форс, араб ва ўзбекча қилиб ажратди; у ёки бу кўлэманинг нима ҳақдалигини аниқ-равшан тушунтирди. Шу тариқа аҳли мажлисга ҳам, ҳалиги йигитчага ҳам билимни намойиш қилиш эмас, тил ва тарихни билиш муҳимроқ эканини ўқитиб қўйди.

У киши мулоим ва баритон овоз соҳиби, ўта билимдонлик ила ва дипломатларча сўзлар, фикрни ўзбек ва рус тилларида ёрқин ифода эта оларди. Мен унинг ЮНЕСКО вақиллари билан инглиз тилида, французча иқтибосларни жой-жойига қўйиб гаплашганига шахсан гувоҳ бўлганман.

Унинг ажойиб сулуқатлари бор, ҳатто сигаретни ҳам зодагонларча бир назокат билан чекар эди. Ҳаракатлари, гап-сўзларидан саҳнада роль ўйнаётгандек туюларди-ю, лекин ҳеч бир артистоналик йўқ, барчаси табиий, уни кузатиш нихоятда мароқли эди.

Биз Рустам Собирович билан жуда кўп музей экспозицияларини тайёрладик. Мен ундан ноёб раҳбарлик тажрибасини ўргандим – доимо ўзгалар фикрини ҳурмат қилар, одамларни тинглашни билар, танбех берса ҳалимлик билан, кўнгилга тегмайдиган қилиб берар эди. Ҳар қандай фикрни, ҳатто ғоят кескин ғояларни ҳам эшита олар эди. Хулоса қилишга шохмас, обдан ўйлар-фикрлар, кейин эса ҳаммасини яна қайтадан муҳокама қилар эди. Башарти, бирон тақлиф маъқул келмаганда ҳам, мутахассис олимлар, дизайннер-

лар, рассом ва ҳунармандлар фикрини раҳбариятга етказишга ваъда берар эди.

Биз ўнлаб объектларни худди йўқ жойдан барпо этгандекмиз. Шулардан бири Қаршидаги VIII асрда қурилган ва Чингизхон қўшинлари томонидан вайрон этилган Одина масжидидир. Қаршини мўғул босқинчиларидан ҳимоя қилган мардларнинг энг охиргилари шу ердан паноҳ топган. Шўро даврида масжид қайта тикланди, лекин чархнинг кайрафторлигини қарангки, маданий осори-атиқа ўрнида ўта хавфли “жиноятчи”лар – Бухоронинг машҳури жаҳон руҳонийларини ҳибсда сақлаш учун турма барпо этилди. Ҳатто истиқлолдан кейинги 2000-йилларда ҳам бу ер муҳимлиги билан донги кетган қамқона эди.

Масжид қошидаги мадраса муллавақчалари яшайдиган ҳужралар кафтдай деразали бир кишилик камараларга айлантирилган эди. Бу “хужра”ларга дин арбоблари ташланган – буни таъмирлаш маҳали топилган ёзувлар ҳам тасдиқлайди. Камаралардаги чўян қувурлар эса энг муҳиш “топилма” бўлди – улар ўтган вақт сабабли эмас, қондан занглаб кетган. Ҳаммамиз даҳшатга тушдик; бу қувурларда гуноҳсиз қатл этилган аждодларимизнинг қони оққан...

Масжид ҳовлисиде сардоба – ёмғир сувлари жамлаб қўйиладиган усти ёпиқ иншоот бор экан. Сардобада ҳам қийноқ камаралар бўлиб, уларда маҳбуслар сувхона гумбазига осиб қўйилган.

Моҳият эътибори билан қараганда, биз у ерда Ўзбекистондаги қатагон қурбонларининг бўлажак музейи аналогини барпо этган эдик.

Таъкидлаш жоизки, Рустам Собирович жонкуяр раҳбар, қўл остидагиларга оталарча эътиборли эди. Ёсимда, Қаршидаги Одина масжидида бирор ойча ишлаганимиздан кейин музейшунослардан бири сарик касалга йўлиқиб, ётиб қолди. Яқин кунларда Қаршига мамлакат раҳбари келиши кутилаётган эди, шунга қарамай, Рустам Собирович беморни зудлик билан Тошкентга жўнатди, касалхонага жойлашишини ҳам ўзи назорат қилиб турди. Тошкентга қайтгач, беморни шахсан сўраб борди.

Қаршидаги ишлардан кейин Рустам Собирович пойтахтимиздаги минтақада қатагон қурбонларига бағишланган илк музейнинг барпо қилинишида ўша музейшунос олимни архив масалалари бўйича бош мутахассис қилиб олди. Бош вазир ўринбосарининг ёрдами билан мен ҳам иккита экспедицияни Сибирнинг ташландиқ ГУЛАГларига юборишга муваффақ бўлдим. Ҳар иккала экспедиция қўйилли меценатлар томонидан таъминланди ва улар қатагон қилинган, жасади Сибирнинг овлоқ ерларидаги умумий қабристонларда абадул-абад қолиб кетган ўн минглаб ўзбекистонликларнинг тақдиридан ҳикоя қилгучи нодир материалларни олиб қайтди.

Рустам Қосимовнинг қўллови билан Москвага (“Мемориал” ва Санкт-Петербург ҳам экспедициялар уюштирилди. Яна бир илмий гуруҳ эса қулоқ қилинган ўзбеклар бадағра этилган Украинага йўл олди. Гуруҳ аъзолари Украинадаги катта бир қабристонда қатагонга учраган Қаримов фамилияли кишининг авлодларига дуч келадилар; таассуфки, улар энди ўзбек тилида гапирмас экан.

Скептик кимсаларнинг шубҳаю эҳти молларига қарамай, Қосимовнинг қаттиқ турши билан қатагоннинг совуқ тимсолларидан бири бўлган “қора кузгун” экспонат ҳам излаб топилиб, музейга қўйилди. Бу – ўша машъум йилларда туни билан одамларни қамоқхонаю отув ижросига ташиган муҳиш авто эканини биласиз.

Рустам Қосимов бошчилик қилган яна бир муҳим лойиҳа Самарқанддаги Улугбек расадхонасига оид. Экспозициялар ишланаётган кунларнинг бирида менинг олдима бир одам келди – Улугбекнинг икки шогирдига тегишли кўлэмани сотмоқчи экан. Бу ҳақда мен Рустам Собировичга, у киши ўз навбатида ўша пайтдаги Бош вазир Шавкат Миромонович Мирзиёевга хабар берди. Бош вазир кўлэмани сотиб олиш ва зудлик билан Улугбек расадхонаси музейига қўйиш тўғрисида кўрсатма берди.

Расадхонадаги тарихий фотосуратларда муҳрланган тошни кўтаришга рухсат олган ҳам айнан Рустам Собировичдир – бу музейни янги кўргазма билан бойитишга ёрдам берди. Мамлакатимиздаги кўпгина ҳайкал ва монументлар шу инсоннинг санъатни чуқур тушунганлиги туйғайли яратилди.

У Ўзбекистонда олий ва ўрта таълимнинг ислоҳ этилишига ҳам катта ҳисса қўшди, таълим муассасалари раҳбарлари тевстанд ўтказиш комиссияси аъзоси

сифатида фаол иш олиб борди. Таълим ва маданият ўртасидеги алоқани мустаҳкамлаш учун барча имкониятларни ишга солди. Олий таълимдаги коррупцияга қарши муросасиз курашди. Унинг фикрича, соҳада бурч ва вазифаларининг аҳамиятини англаган малакали ва масъулиятли одамларгина ишлаши шарт.

Албатта, ҳамма нарса фақат унга боғлиқ эмас эди. Лекин Рустам Собирович ўз принциплари ва идеалига ҳар қачон содиқ қола билган шахсдир. Айнан шу фазилатлари туйғайли Биринчи президентнинг ҳам, мамлакатимизнинг амалдаги раҳбарининг ҳам ҳурматиға сазовор бўлди.

Ҳамиша адолат ва ижтимоий тенглик учун курашган Рустам Қосимов юртимизда бир хил меъморий услубдаги қишлоқлар барпо этилишининг ҳам тарафдорларидан бўлиб, бундан ягона турмуш маданиятини шакллантириш назарда тутилган эди.

Шундай қишлоқлардан бирида Рустам Собирович ҳўжақўрсинчилик бўлиб қолмасин, деб ҳар битта кotteжи кечаси, шахсан ўзи бориб текширди. Бир хонадонда ўғил болалар хонасидеги қаравотга Мэрилин Монронинг чўмилиш кийимидаги сурати туширилган адеъл ёпилган экан. Маҳаллий амалдорларнинг хонани бу тахлит “безагани”дан Рустам Собирович ханг-манг бўлди. Дарҳол йиғилиш чақирди, бу ишни қилганлар бола тарбияси учун ҳам масъул экани, уларнинг қалтабинлик ва лоқайдлиги нотўғри экани ҳақида қуноиб, узоқ гапирди.

Сурхондарёда – Термиз яқинида шўро даврида меваларининг ўзига хослиги билан машҳур лимонхона бўлар, бу тансиқ неъмат фақат партия арбобларининг дастурхонига тортилар эди. Мустақиллик йиллари “Обод қишлоқ” дастури доирасида ўша лимонхона ўрнида ўзининг мактаб, тиббиёт пункти, кутубхонаси бўлган 60 кotteжда иборат қишлоқ барпо этилди. Бир гал ўша қишлоқни текширгани бордик. Поллар қўпорилиб кетган, иситиш қувурлари йўқ, чўян батареялар пол остиға қўмилган... Жавоб берадиган одам йўқ – пудратчи пулни олиб жуфтаникни ростлаган.

Бу тахлит ўлда-жўлда ишлар Рустам Собировични қаттиқ ранжитар, у ўзига ниҳоятда талабчан, бошқалардан ҳам шуни талаб қилар эди. Ҳамма амалдорлар ҳам у кишидек қуночак эмас эди. Домла мутафаккирлардан бири айтган гапни кўп такрорлар эди: “Оғриқни ҳис этсанг – тириксан, ўзганинг оғриғини ҳис этсанг – инсонсан”.

Қуночаклик, масъулиятни ҳаддан ортиқ ҳис этиш унинг соғлиғига путур етказди. Ўзгаларнинг ишини, ташвишини ҳадеб кўнгилга олавермаслик кераклигини кўп бора ўқтирдим; одам шундай тарбияланган бўлса, илможи йўқ экан – начора.

Ўз вақтида Амударё соҳилидаги Ҳаким Термизий мақбараси ёнида жойлашган бир ярим асрлик чегара постини модернизация қилиш ҳам Рустам Собирович билан менга юклатилган эди. Бу шахарча ҳозир ҳам Ўзбекистон – Афғонистон чегарасидаги ўта муҳим жанубий савдо нуқтаси ҳисобланади.

Рустам Собирович шахарчада яшайдиган чегарачилар, уларнинг оилаларидаги шарт-шароит учун масъул эди. У одамлар билан батафсил сўхбатлашди, уларни шоён эътибор билан тинглади, овлоқ бир жойда аёллар ва болаларнинг яшаш шароитига оид ҳар битта тафсилотни ўрганиб чиқди. Менга эса лойиҳалаш ва безаш, бинолар ҳақда хизмат хоналарини ободонлаштириш, кўргазмали ва бошқа материаллар воситасида ҳарбий-сиёсий тайёргарлиқни такомиллаштириш вазифаси юкланган эди.

Ўшанда Рустам Собировичнинг қуролни бемалол ишлата олиши, ҳарбиётни ҳам билиши ва чегарачиларнинг техник тайёргарлигини шу ишнинг устасидай текширгани мени лол қолдирган. Бу соҳани қандай қилиб бу қадар чуқур билишини сўраганимда, айтдики, илгари араб мамлакатларида таржимонлик қилган ва иш юзасидан ҳарбиётни ҳам ўрганган экан.

Рустам ака асл зиёли оилада улғайган инсоннинг мукаммал тимсоли, бир-бирига бутунлай зид соҳаларга оид турли билимлар ва турли нуқтаи назарларни ўзлаштирган бўлса-да, холис эстет ва интеллигент бўлиб қола олган шахс эди.

Чуночки, у Ўзбекистоннинг халқаро маданий-гуманитар ҳамкорлиги ва “халқ дипломатия”сини ривожлантиришни кузайтириш лозим, деб ҳисоблар, аммо бу хил ёндашувга сиёсий ва иқтисодий муносабатларига Ўзбекистон учун манфаатли деб ҳисоблайдиган айрим ҳамкасблари ишончсизлик ва бепарволик билан қарар эдилар. Бироқ Рустам Собирович сиёсий ва иқтисодий алоқалар ҳамиша сиёсий конъюнктурага, логистика ва бошқа омил-

ларга боғлиқ деган нуқтаи назарида собит эди. Зотан, маданий-гуманитар алоқалар, айниқса, “халқ дипломатия”си мамлакатлар ўртасида сиёсий ва иқтисодий муносабатларни ривожлантиришга имкон берадиган мустаҳкам кўприк ўрнатади.

Рустам Собирович маълум муддат диний муносабатлар соҳасини бошқарди. У кишининг фикрича, ислом Ўзбекистонда ҳар доим илғор дин бўлган.

Айни вақтда билим ва маданият турли можаролардан, жаҳолатпарастликдан халос бўлишга ёрдам беради, деб ҳисобларди. У айрим диний мулозимларнинг савод ва савия даражасига танқидий қарар эди. Ёшлар бир неча хорижий тилларни, энг аввало, она тилини яхши билишлари лозим, тил билиш – ҳаётда янги-янги имкониятларни очиш манбаидир, дерди. Айни чоғда, домланинг фикрича, давлат ва дин ўртасида мувозанат бўлиши лозим. У киши диний ақидаларнинг четдан тикиштирилишига ҳам, диннинг җамият ҳаётидан ихоталаб қўйилишига ҳам қарши; дин ва давлатнинг, ўзаро рақобатчилик қилмай, ҳамкор ва уйғун фаолият юритиши тарафдори эди.

Рустам Собирович одамларни бирор-бир белгига кўра – шахарлик ёки қишлоқлик экани, пойтахт ёки вилоятда яшашига қараб ажратиш, табақалаштиришга ҳамиша қарши эди. Дер эдики, “Юртимизнинг барча фуқаролари аввало Ўзбекистон фарзандлари бўлишлари зарур”. Бунинг учун у шахар ва қишлоқларда ашаш шароитлари бир хил бўлишини орзу қиларди.

Рустам Собировичнинг камдан-кам раҳбарларда учрайдиган яна бир одати бор – у бадийи кўргазмаларга, кино ва спектакллар премьераларига мунтазам борар эди.

Олим сифатида аҳли илм орасида катта ҳурмат-эътиборга эга бўлса-да, давлат хизмати унинг учун муҳимроқ эди. Қайси лавозимда ишламасин, шу соҳада узоқ йиллар, ҳалол ва самарали меҳнат қилганларга ўзгача эътибор билан қарашни ғоят ибратлидир. Ёсимда, Ислом академияси ректори эканида атоқли шарқшунос олим, камтарин инсон Убайдулла Уватовнинг 80 йиллик юбилейини катта тантана билан ўтказишга бош-қош бўлди. Бундай муносабатни – раҳбар бўлиб ишлайётган замондошларимиз учун ўзига хос маҳорат дарси, дейиш мумкин.

Унинг юксак инсоний фазилатларини нафақат шогирдлари, балки ҳамкасблари ва дўстлари, ҳатто ғанимлари ҳам эътироф этадилар. Қисқа умри давомида қаерда ишлаган бўлса, ҳамиша шундай бўлган. Кимки инсон, кимки ўз ишининг фидойиси ва устаси – унинг иззатида эди.

У Ўзбекистон Республикаси Президентининг маслаҳатчиси, Бош вазир ўринбосари, Олий ва ўрта махсус таълим вазири, Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва җамият қурилиши академияси ректори ва бошқа нуфузли лавозимларда ишлади. Ўта меҳнатсевар одам эди, ҳатто хасталаниб қолганида ҳам ҳурматли Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг Ислом цивилизацияси марказини барпо этиш ғоясини рўёбга чиқаришга бағишланган йиғилишларни изчил ва талабчанлик билан ўтказиб келди. Баъзи бир диний уламолар, олим ва ҳамкасблари ҳар доим ҳам унинг қатъий талабларига жавоб бера олмас эди. Айрим сафдошларининг Ислом цивилизацияси марказининг аҳамиятини тушунамслиги, уни етарли баҳолай олмаслиги унга оғир ботар эди. Ўлимидан бир мунча вақт илгари марказнинг ҳозир қад ростлаётган маҳобатли биноси асосини шакллантиришга улгурдики, мазкур иш тириклик дунёсини олдинма-кетин тарк этган Рустам Собирович ва собиқ муфтий Усмонхон Алимовнинг унутилмас хизматларидан бўлиб қолди.

Олижаноб инсонлар, улар амалга оширган ишлар эл-юрт хотирасида қиёматга қадар сақланиб қолади. Рустам Собировичнинг ортидан ажойиб зиёли фарзандлар, минглаб истеъдодли шогирдлар ва ундан бутун умр миннатдор дўстлар қолди; шулар сафида мен ҳам борлигимдан фахрланаман.

Унинг вафоти ҳаммамизни қайғуга солди. Менинг эса қаддимни, кўнглимни чўктириб кетди...

Рустам Қосимовнинг маданий-тарихий илдиэлари бағоят қадим навқирон давлатимизнинг шаклланиши ва тарақиётига қўшган улкан ҳиссаси, инсонийлик фазилатларини муносиб баҳолаш биз – Ўзбекистон аҳлининг бурчимиздир.

Турсунали ҚЎЗИЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
санъат арбоби,
профессор

ОБИ ҲАЁТ – ЕРГА НАЖОТ

Бошланиши 1-саҳифада.

Ана шундан кейин табиат инъоми, Яратгanning неъмати – ёмғир сувидан самарали фойдаланишга киришдим. Натижадан эса кўриб турибсиз.

Қудрат аканинг айтишича, у ўтган йилги ҳосилдан жами 300 миллион сўм даромад қўрган. Шундан 100 миллион сўми ишчилар меҳнат ҳақи ва бошқа харажатларга йўналтирилган бўлиб, оила бюджетига 200 миллион сўм соф фойда кирган. Изланишдан тўхтамайдиган Қудрат ака водийга бўлган сафарларининг бирида Марғилондан 300 туп бодом қўчатларини ҳам олиб келиб, томорқасига экади. Бугун нафақат қаврак, балки бодом дарахтлари ҳам қони фойда бўлган ёмғир сувига тўйиниб, кўзни қувнатиб турибди.

– Маҳалламизда 401 та хонадон бўлиб, уларнинг деярли барчаси ёмғир сувидан фойдаланиб, қаврак етиштиришни йўлга қўйган, – дейди маҳалла раиси Абдусалим Эгамшукуров. – Бу ўсимликни етиштириш, унга ишлов бериш жараёнида муқобил сув ресурсларининг йўқлиги маҳалламизда маълум бир муаммоларни келтириб чиқараётган эди. Ҳозирги пайтда бунинг ечими сифатида ёмғир сувидан фойдаланишни кенг йўлга қўйганмиз. Натижада маҳалламизда ишсизлик ҳам сезиларли даражада пасайган.

Худуддаги бу тажриба аҳоли хонадонларидан тортиб, турли давлат ташкилотлари ва таълим дарахсларини ҳам қамраб олган. Тумандаги 97-мактабда 300 нафар ўқувчи таълим олади. Мактаб худудиға мингдан зиёд маҳаллий иқлимга мос тут, ўрик, бодом, арча ҳамда гуҷум дарахтлари экилган бўлиб, уларнинг қатор орасига эса қаврак ҳамда мевали дарахтлар уруғи сепилган.

Бу ердаги дарахтлар дастлаб челақаб сугорилган бўлса, ҳозирда мактабнинг орқа қисмидаги 100 тонна сифимга эга ерости ёпиқ ҳовузига тўпланадиган ёмғир суви бу яшилликнинг асоси бўлиб хизмат қилмоқда. Тарновлардан ташаётган сув тўғри ҳовузга йўналтирилади. Баҳорги мавсумда тўпланган ёмғир суви эса сентябрь ойига-ча, яъни кузги ёмғир мавсумигача бемалол етади.

– Мактабимиздаги бу тажрибани ўрганиш учун қўшни туманлардан, вилоятлардан ўқитувчилар, мактаб директорлари келиб-кетилияпти, – дейди мактаб директори Шерзод Менглиев. – Мақсади-миз битта: ўқувчи-ёшларда она табиятга бўлган меҳрни ошириш, уларда экологик билимларни шакллантириб, келгусида мамлакатимиз ривож, яшиллиги учун муносиб ҳисса қўшишларини таъминлаш. Агар фарзандларимиз ёшлигидан табиат билан уйғун яшаса, ўз қўллари билан дарахт экса, боғ яратса, эртага уни кўз қорачиғидек асраб-авайлайди.

БИРНИ КЎРИБ ФИКР ҚИЛ...

Ҳисоб-китобларга кўра, бир кишининг кунлик ўртача сув сарфи 130 литрни ташкил этади. Ёмғир сувидан фойдаланиш орқали эса бир киши кунига ўртача 71 литргача ичимлик сувини тежаши мумкин. Дунёнинг ривожланган мамлакатлари, хусусан, Туркия, Исроил, Германия, Австралия, Сингапур, Япония каби давлатларда ёмғир сувидан фойдаланиш самарали йўлга қўйилган. Мисол учун, Туркияда умумий майдони 2 минг квадрат метрдан ортиқ бўлган қўп қаватли уйлар ҳамда янги қуриляётган биноларда ёмғир сувини йиғиш тартиби мажбурий этиб белгиланган.

Германияда фуқароларга ёмғир суви йиғиладиган резервуарлар қуриши учун махсус грантлар ва субсидиялар ажратиш тизими йўлга қўйилган. Шунингдек, ташкилотлар махсус сув йиғиш технологиялари билан ҳиозланган. Биргина Франкфурт аэропортида ўрнатилган ёмғир сувини йиғиш резервуарлари аэропортнинг қўқаламзорлаштирилган 60 фоизлик худудини сугориш ва техник сув ўрнини қоплаш имконини беради.

Австралияда ёмғир суви ерусти ва ерости сувларидан кейин турадиган учинчи йирик сув манбаси ҳисобланади. Туражойларнинг 26 фоизи ёмғир сувини йиғувчи танкерлар билан ҳиозланган. Ёмғир шаҳар сув таъминотининг 9 фоизини, шаҳардан ташқарида 63 фоизини ташкил қилади.

Сингапурда кўп қаватли уйлар, бино-иншоотлар ва аэропорт худудиданги ёмғир сувини йиғиш майдонлари сифатида фойдаланилади.

Таҳлиллар иқлим ўзгарishi Ўзбекистонда сув тақчиллигини янада кескинлаштиришини, қуьғқчилликнинг давомийлиги ва даврийлиги кўпайишига олиб келишини ҳамда иқтисодиётнинг сув ресурсларига бўлган эҳтиёжини қондиришда жиддий қийинчиликларни келтириб чиқариши мумкинлигини кўрсатмоқда. Шуни инобатга олган ҳолда, Ўзбекистон Экологик партияси хорижий давлатлар ва маҳаллий тажрибалар, хусусан, Деҳқонобод тажрибасини амалиётга кенг жорий этиш ташаббусини илгари сурмоқда.

Исломжон ҚЎЧҚОРОВ

Бошланиши 1-саҳифада.

РЕНЕССАНС УЛҒАЯДИГАН МАЙДОН

арзимас мавзуларда диссертациялар ёқланаётганидан, имло хатосиз ёзишни эпламайдиганлар фан номзоди васикасини қўлга киритаётганидан, “Ва яна ҳозирда пул эвазига номзодлик ва ҳатто докторлик илмий ишини ёзиб берадиганлар борлиги”дан ташвишланмоқдасиз. Ҳар бир ташвишли ҳолатни далиллар ила асослашга ҳаракат қилмоқдасиз. Миллий фанимиз майдони, қўлами ва миқёси тоза, ҳалол ва самарали бўлишини уйлаб, қайғурмоқдасиз. Шунинг ўзи ҳар қанча таҳсинга лойиқ.

Эзгу ният йўлидаги ташвишу қайғуришларингизни қўллаб-қувватлаган ҳолда айрим мулоҳазаларни ўртоқлашиш истаги туғилди.

Биринчи навбатда, илм аҳлига муносабат хусусида.

Рўзимбой! Оддий одамларимиз орасида илм-фанга, олимтабиат кишиларга истеҳзоли қараш мавжуд. Мактабда, ҳатто олий ўқув даргоҳларида “аъло”га ўқийдиган, тиришқоқ, изланувчан, қўлидан китоб тушмайдиган ўқувчи ва талабаларни очикдан-очик камситиш, беҳурматлаш одати ҳануз учраб туради. Ундай йигит-қизлар ортидан, “Анави, профессор!”, “Билагон академик-ки!” дея истеҳзолар ёғдиришади. Афсуски, арзимасдек кўринган бу одат илмдан йироқ одамларимиз қарашларида ёш улғайганда ҳам сақланиб қолади. Таассуф, “Олим бўлиш осонми?” мақоласининг ақсарият ўринлари шундай кайфиятни ёдга солмоқда.

“Бир профессор атиги бир йил давомида 56 (!) нафар фалсафа бўйича фан доктори тайёрлабди” деган хабар билан бошлабсиз мақолани. Бўрттириш, муболага “санъати” журналистиканинг азалий “қўрки” эканлиги янгилик эмас, буни қарангки, Сиздек тажрибали қаламкаш, тагин гоятда жиддий мавзуда сўз юритаётган куюнчак зиёли ҳам мазкур аъёна изнидан чиқолмабсиз. Мабоодо чиндан ҳам бир йилда шунча шоғирд етиштирган “устоз” бор экан, унинг эпчиллигини дoston қилишимиз, афсонавий ватандошчилигимиз Гиннеслар китобига тавсия этиш йўлини излашимиз, қалам-дафтарини қўлтиқлаб юртимизга етиб келадиган гиннесчиларга пешвоз чиқишга ҳозирлик кўршимиз ва ўша профессор кўрсатган қароматни атрофлича... журналист текшируви чиғиригидан ўтказганимиз маъқул эмасмиди?!

Аслида сўз ва фикр таъсирчанлигини

оширишга хизмат қиладиган муболага салгина меъёрдан ортдими, акс таъсир кўрсатади, буни Сизга эслатгувчи жойи йўқ, жон дўстим.

Кимнингдир жияни беш йилдан бўён тиббиёт фанидан номзодлик ишини ёқлаш учун елиб-югураётган экан, отасига раҳмат ундай жиянинг. Лекин “елиб-югуриш” ибораси илмий изланиш машаққатидан кўра, илм теварағидаги носоғлом оворагарчилик, сансалорликни “таърифлаш”да қўл келади. Бошқа вилоятдан ёш бир қиз эса шу иш бошида турган уddaбурун бировига уч минг доллар берган экан, шу ҳақ эвазига дарровгина илмий ишни тайёрлаб берибди.

“Фалонки ундай деди, пистончи бундай деди”лар кўз ўнгимизда умумий манзарани чицаётгандай бўлади, аммо улар далил ўрнига ўтмайди, илм кишилари бундай мисолларни далил ўрнида қабул қилишмайди. Назаримда, публицистик мақолада ҳам бу тарзда исботлашларга зўр бериш ўртага ташланаётган мулоҳазалар салмоғини бўшаштириб юборади. Нима эмиш, “Бунинг учун илмий ишларни тасдиқлайдиганлар орасидан таниш топса бўлди... Ҳатто бир варақча сигмайдиган илмий тадқиқот қилмаган одам ҳам “куф-суф” дегунча фалсафа доктори бўлиб турибди-да!”

Э, ҳа-а, илмий ишларни кимлар қай тартибда тасдиқлашини, умуман, илмий мавзунини тасдиқлашдан тортиб то унинг муаллифига илмий даража бергунга қадар қандай босқичлар босиб ўтилишини биламизми? Тасаввур қиламизми? Ана шу босқичларнинг ҳар бирида ўз соҳасининг не-не билимдон ва фидойилиги қозғонган бош кўтармай ўтирганни бир оғиз “куф-суф”га тенглаштириш, таърифлаш қанчалар ноўрин, қанчалар бепасандлик, қанчалар белхабарлик, Рўзимбой дўстим?!

Шу ўринда аччиқ бир ҳақиқатни тилга олишга тўғри келади. Ҳеч замон-ҳеч маконда яхши тадқиқот ёмон тадқиқотдан кўп бўлмайди. Бошқача айтганда, фавқулодда илмий кашфиёт нисбатан анчагина оз фоизни ташкил этади. Янаям бошқачароқ ифодалашга ҳаракат қилсак, санокли муваффақиятли кашфиётларга эришиш учун қўллаб муваффақиятсиз тадқиқотларга сарфланган чиқими саъй-ҳаракатларга чидашга тўғри келади. Зеро, катта ва ноёб кашфиётлар зое кетган тажриба-экспериментлар меваси, ҳосиласи ҳисобланади.

Сиз назарда тутган, енгил-елпи ва носоғлом йўллар билан фан номзоди ва фан доктори илмий унвонини қўлга киритганлар эса ўз соҳаси жамоатчилиги орасида отнинг қашқасидек ажралиб турадилар. У тоифадаги уларлар Сиз ижобий далил сифатида хотирга олган Урганч давлат университети профессори Баҳовуддин Содиков сингари чинакам олимларга асло соя сололмайди. Ахир фан оламида олимлик одоби, илмий орият, илмий гурур-нафсоният тушунчалари уруғ-уруғигача қуриб кетмаган, унутилмаган, унутилмайдиган ҳам.

Рўзимбой! Ўн йиллар муқаддам элдошингиз бир аёл иқтисод фанидан номзодлик диссертациясида (ўзингиз таҳрир қилиб берган) вилоятнинг беш йиллик иқтисодий кўрсаткичлари таҳлилидан иборат эканлиги учун сиз уни табриклашдан уялганингизни эслабсиз. Нега уялдингиз? Иқтисод илмини, моҳиятини тушунмайсизми? Мен ҳам иқтисодчи эмасман, лекин ҳар бир вилоят, ҳар бир туман статистика бошқармасидаги бир “ҳовуч” рақамни қиёслаш, таҳлил қилиш орқали бутун республика раванки йўлида асқатадиган қутилмаган ва фавқулодда ҳулосалар чиқариш мумкин. Ёки имло хатосиз ёзолмайдиган депутатни мисол тариқасида келтирибсиз. Тўғри, депутат саводли ёза олса нур устига нур, бироқ депутатлар орасида ҳаётда икки қатор хат ёзмаганлари, бинобарин, имлонинг кўчасига йўламаганлари топилади. Бунни қарангки, олимлик мартабасининг сеҳри, шуқуҳи ана шундай чаласаводларни ҳам маҳлиё этади, ром этади, “йўлдан уради”.

Тарихчиларимиз шаънига қаратилган куйидаги икки таъна икки жиҳатдан ноўрин ва асоссиз. “Тарих бўйича илмий иш ёқлаётганлар, — деб ёзаясиз, — мозиининг узок ёки яқин даврида содир бўлган воқеаларни ҳозирги кун — истиқлол мафкураси нуқтаи назаридан тадқиқ қилишяптими, “тарихимизнинг кир ва қора кунлари” ҳақидаги ҳақиқатларни қай даражада очиб, халқимизга етказишмоқда?”

Авалло, тарихий мавзудаги янгидан-янги китоблар шу қадар кўп босилмоқдаки, ашаддий тарихсевар китобхонларимиз ҳам уларни ўқишга улгуролмай қолишмоқда. Бунинг учун тарихчи олимларимиздан ҳар қанча миннатдор бўлсак арийдим. Қолаверса, Сиз ўтмиш воқеаларини “ҳозирги кун — истиқлол мафкураси нуқтаи назаридан тадқиқ қилиниш”га чақиряпсиз. Ваҳоланки, тарихни, тарихнависликни мафкурага бўйсундириш ҳеч бир замонда олқишланмаган, зеро, мафкура измидан чиқмаслик тарихни ўрганишда энг катта ва қалтис хатоларни бошлаб беради, тарихий ҳақиқатни барбод этади. Бунёд этилаётган Янги Ўзбекистонда биринчи навбатда, ҳаёт ҳақиқатини қарор топтириш, ҳар соҳада, жумладан, олиси-яқин тарихни ўрганишда ҳолислик аъёна-насиға асос солиш йўлидан боряпмиз деб ўйлайман, шундай эмасми?!

Мақолада илм-фан соҳасидаги ташкилий масалаларни ҳам эътибордан четда қолдирмасликка ҳаракат қилгансиз. Тўғри қилгансиз. Бироқ начора, жамият ҳаётида ортиқча ҳисобдорликлардан воз кечиш муаммолигича қолмоқда. Олий ўқув юртларида, илмий тадқиқот институтларида ортиқча ҳисобот беришларни тартибга солиш, оптималлаштириш борасида қилинадиган ишлар ниҳоятда кўп. Илмий тадқиқотдан бир шингиллини хориж нашрларидан чоп эттиришда ҳам мукамаллашган, оқилона тартиб, меъёр бўлмоғи зарурлиги ҳақидаги фикрларингизга қўшиламан.

Бурунги фан номзоди илмий даражаси эндиликда “Фалон фан бўйича фалсафа доктори” деб ёзилаётганига бўлган муносабатингизни асослаш учун яна бир танишингизнинг (?), “Ҳамма ёқни фалсафа докторлари босиб кетди” деган қочирғини келтирибсиз. Начора, бу воқеадан ранжиш-ранжимаслик ҳар кимнинг ихтиёри, аммо лекин бундай илмий унвон моҳиятида катта ва чуқур маъно кўзда тутилганини унутмаганимиз маъқул-да! Кимё фани бўйича фалсафа доктори, филология фани бўйича фалсафа доктори, математика фани бўйича фалсафа доктори... Нима назарда тутилмоқда? У ёки бу фан бўйича номзодлик диссертациясини ҳимоя қилган ҳар бир олим ўз фани бўйича файласуф даражасида, файласуфона мақомда фикрлай олиши, мушоҳада юритиши даркор деганидир. Энди ким бу юксак мартабага лойиқ-лоийқ эмаслиги эса буткул ўзга масала, ўзга муаммо.

Рўзимбой! Мазкур мулоҳазаларнинг туғилишига Сиз, Сизнинг “Jadid” газетасида босилган мақолангиз туртки берди. Кўпдан бўён кўнгилда пишиб етилаётган айрим истақларнинг қозғога туширилишига сабабчи бўлди.

Дунё ва башарият тараққиётини илм-фансиз тасаввур қилиб бўлмайди. Оддийгина турмуш фаровонлигидан то Уйғониш чўққиларини забт этиш орузсининг бирдан-бир манбаи, асоси, пойдевори халқнинг интеллектуал салоҳиятида тажассум толади. Сизу бизни — ҳаммамизни ўйлантираётган, ташвишлантираётган мақсад-муддао ҳам шу! Бу мақсад йўлидаги чора-тадбирлар шу қадар кўпки, серқирраки, уларни санаб адоғига етиш мушкул. Биз қалам аҳли, матбуотчилар кенг омма орасида илмий муҳитни соғломлаштириш, жонлантириш йўлида ҳормай-толмай хизмат қилмоғимиз зарур деб ўйлайман.

Ўзбекистон Фанлар академиясининг илмий-оммабоп “Фан ва турмуш” журналида фаолият юритган йилларим илм-фанимизнинг қўллаб дарғалари билан бўлган мулоқотлар ҳаётимнинг энг сурурли дамлари сифатида ёдда қолганидан адоқсиз ифтихор туйғанларимни зинҳор унутмайман. Кези келганда, ёшлар билан учрашув ва суҳбатлар чоғида Обид Содиков, Собир Юнусов, Ёлқин Тўрақулов, Висол Қўбулов, Уктамон Орипов, Абдуманнон Раҳимжонов, Ҳамдам Усмонов, Раҳима Аминова, Раҳим Бекжонов, Ҳамид Зияев сингари миллий илм-фанимизнинг унутилмас сиймолари ҳақидаги ҳаётий ҳикоялар айтгим келади. “Фан ва турмуш” ҳар ойда 500 000 нусхада чоп этилгани, журналда босилган мақолалар юзасидан мамлакатимизнинг турли бурчакларида яшайдиган кексаю ёш муштарийлардан кунига юзлаб хат-хабар келиши халқимизнинг илм-фан соҳа ва тармоқларига бўлган меҳр-муҳаббатни, қизиқиши тимсоли бўлганини ўртоқлашгим келади. Қандай бўлмасин, фарзандларимизда илмий-бадий-техник тафаккурни тарбиялашга қаратилган нашрлар, телекўрсатувлар йўлга қўйилиши зарурлигини бот-бот такрорлагим келади. Чунки мана шу каби ишларнинг бари, юқорида айтилган муҳимдан-муҳим мақсадга — мамлакатимизда мустаҳкам илмий муҳит яратилишига хизмат қилади. Ренессанс — Уйғониш мана шу муҳит майдонида туғилади, улғаяди, юксалади!

Хуршид ДЎСТМУҲАММАД,
филология фанлари доктори,
профессор

ЖАҲОН АЙВОНИДА

РУХСАТСИЗ ҲАЖ ҚИЛУВЧИЛАР ЖАЗОЛАНАДИ

Саудия Арабистони ҳукумати Ҳаж мавсумида Маккага рухсатсиз кирмоқчи бўлганларга нисбатан янги санкцияларни эълон қилди. Бу ҳақда Қироллик Ички ишлар вазирлиги хабар бермоқда.

Янги қоидаларга кўра, Ҳаж зиёратини рухсатсиз амалга оширганлик ёки амалга оширишга уринганлик учун 20 минг Саудия риалигача (69 миллион сўм) жарама солинади. Худди шундай жарималар Макка шаҳри ва муқаддас қадамжоларга киришга ёки у ерда қолишга ҳаракат қилган Ҳаж ви-заси йўқ шахсларга ҳам тегишли бўлади.

Бундан ташқари, қоидабузарларга виза олиш учун ариза топшириш, транспорт ёки бошпана масаласида ёрдам берганлар 100 000 риалгача (345 миллион сўм) жарамага тортилади.

ҚОЗОҒИСТОН “ОЛТИН ВИЗА” ЖОРИЙ ЭТМОҚДА

Қозоғистон Ташқи ишлар вазирлиги мамлакатнинг инвестицион жозибадорлигини мустаҳкамлаш ва узок муддатли бизнес ҳамкорликни қўллаб-қувватлашга қаратилган инвестиция визаларини олишнинг янги қоидаларини тасдиқлади. Бу ҳақда “Казинформ” ахборот агентлиги хабар берди.

Унга кўра, Қозоғистон компаниялари уст-тав капиталига ёки маҳаллий эмиссия қимматли қозғоқларига камида 300 минг доллар инвестиция киритган чет эл фуқаролари инвесторлик визасини расмийлаштириш учун электрон ариза топширишлари мумкин бўлади. Мазкур “олтин виза” 10 йил муддатга мамлакатда яшаш гувоҳномасини олиш имкониятини тақдим этади.

БИР СУТКАДА КОИНОТГА 6 ХИЛ РАКЕТА УЧИРИЛДИ

Дунёнинг турли космодромида 29-30 апрель кунлари оралигида 17,5 соат ичда олтига орбитал учуриш амалга оширилди.

Ушбу кўрсаткич кунлик ракета учуришлар сони бўйича максимал натижадан икки баравар юқори. Бу ҳақда “Space.com” хабар берди.

Учирилган ракеталар миссияларининг ақсарияти сунъий йўлдош интернет тармоқларини жойлаштириш билан боғлиқ.

РИМ ПАПАСИ ЛАВОЗИМИГА НОМЗОД ТАВСИЯ ҚИЛИНДИ

АҚШ президенти Дональд Трамп Рим папаси Францискнинг вафотидан сўнг папа вазирлигига ўз фикрини билдирди ва Нью-Йорк архиепископини номзод сифатида кўрсатди, дея хабар берди “Financial Times” нашри.

Ўтган ҳафта Ватиканда марҳум папанинг дафн маросимида иштирок этган Трамп

ўзининг иккала президентлик инаугурациясида ҳам ибодатга бошчилик қилган кардинал Тимоти Доланни муносиб кўришини маълул қилган.

СОБИҚ ПРЕЗИДЕНТ ПОРАХЎРЛИҚДА АЙБЛАНМОҚДА

AOL нашрининг хабар беришича, 2017–2022 йилларда Жанубий Кореяни бошқарган Мун Жэ Ин президентлик лавозими пайтида собиқ қуввонинг авиакомпанияга ишга жойлашиши учун ёрдам берган.

Мамлакат прокуратураси уни порахўрлик ва ўз ваколатини суиистеъмол қилганликда ҳам айблamoқда.

ЕЛКАМА-ЕЛКА

Бир кунда отувга ҳукм қилинган ака-укалар қисмати

Бошланиши 1-саҳифада.

Манбаларда қайд этилишича, 1937 йилда Ўзбекистон бўйича қатагонга учраган уч мингдан зиёд маҳбусдан 1688 нафари отувга ҳукм қилинган. Бу фожиа асосан Ўзбекистон ССР Ички ишлар халқ комиссарлиги ҳузуридаги махсус “Учлик” аъзолари – Апрессян, Сегизбоев, Шейндин ва Яковлев кўли билан амалга оширилган. Давлат хавфсизлиги бошқармаси бошлиғи Лацес тақдим этган 615-сонли иш бўйича ўлимга ҳукм қилинган бухоролик 17 кишидан тўрт нафари Бурҳоновлар сулоласи вакиллари – ака-ука Мазҳаруддин, Мукаммил, Муҳаммир ҳамда уларнинг жияни Мисбоҳ Бурҳонов эди.

МАЗХАРУДДИН БУРҲОНОВ (1878–1937)

Нуфузли сулоланинг муносиб вакили Мазҳаруддин Бурҳонов бутун ҳаётини илмга, халқни хат-саводли қилишга бағишлаган фидойи, олижаноб шахс эди. Болалигидан илмга чанқоқ Мазҳаруддин аввал отаси кўлида, кейин эски мактаб ва мадрасаларда таълим олади. У Бухоро мадрасасини тугатгач, илмнинг кенг ва замонавий манбаларидан баҳраманд бўлиш ниятида 1914 йилдан Истанбул университетининг математика факультетида ўқий бошлайди. Шунинг баробарида Туркиядаги мактабларда ўқитувчилик қилади. Бу даврда Истанбул нафақат Фарб ва Шарқ илмлари чорраҳаси, балки замонавий таълим ғоялари ва усулларининг ҳам асосий марказларидан бири эди. Университет таҳсил давоминда Бурҳонов назарий билимлар олиш асносида илғор педагогик ёндашувлар билан ҳам танишади. Мактаблардаги фаолияти чоғида таълимда янги методларни ўз кўзи билан кўради ва бу ёндашувлар Мазҳаруддин учун ҳақиқий кашфиёт эди. Чунки янги усуллар ўша вақтда ҳали аксарият Шарқ мамлакатларидаги матнни ёдлаш ва такрорлашга асосланган анъанавий таълим тизимидан тубдан фарқ қиларди. Халқни илму маърифатли қилиш ғояси эса қаҳрамонимиз калбида кун сайин жадидлик ғояларига ҳамоҳанг уйғунлашиб борарди. “Нега биз ҳам болаларимизни мустақил фикрлашга ўргатмаймиз? Нега таълим амалиёт билан боғлиқ бўлмаслиги керак? Нега математика фақат назарий ўқитилиши, ҳаётга хизмат қилмаслиги керак?” деган саволлар унга бир зум тинчлик бермас эди.

1922 йилда олий маълумотли математика ўқитувчиси дипломи билан Бухорога қайтиб келгач, у маърифий ҳаракатларнинг росмана етакчисига айланди. 1922–1923 йилларда Бухоро Халқ Республикаси Меҳнат идораси бошлиғи ва Маориф ножири ўринбосари вазифаларида ишлади.

“Нашри маориф” жамиятининг хорижда ўқиётган талабаларни қўллаб-қувватлаш, мактаб ва кутубхоналар фаолиятини кенгайтириш каби тadbирларини кенг тарғиб этди. Бухоро Республикаси тугатилганидан сўнг Мазҳаруддин Бурҳонов ҳукумат ишларидан бутунлай воз кечиб, бор эътиборини таълим билан шуғулланишга қаратади. Хусусан, математика соҳасида илк дарсликлар ёзади. 1924–1930 йилларда Бухородаги дорулмуаллиминда, сўнгра Самарқанд шаҳридаги музика институтини ишлайди. 1932–1933 йилларда у Душанбе ҳамда 1933–1936 йилларда Тошкент шаҳрида яшаб, илми толибларга математикадан дарс беради. Кейин Самарқанд шаҳрига кўчиб келиб, мактаб ўқитувчилигидан нафақага чиқади.

Мазҳаруддин Бурҳонов 1937 йилнинг 19 июлида “Миллий иттиҳод” ташкилотига алоқадорликда айбланиб қамоққа олинади. Бу вақтда унинг турмуш ўртоғи Саодатхон Самарқанд шаҳридаги ўқитувчилар билим юртида тахсил олаётган эди. Мазҳаруддин Бурҳонов сўроқ жараёнида 1910 йили Туркиядан келганида Файзулла Хўжаев билан танишганини айтarkan: “У 13–14 ёш бола эди. Мен уни сиёсий арбоб эмас, оддий миллионернинг ўғли сифатида таниган эдим. 1922 йил Туркиядан қайтиб келганимда катта ўзгаришлар бўлган экан. Албатта, Туркияда миллий партиялар кўп эди. Аммо Ўзбекистонда бирорта сиёсий партия ёки “Миллий иттиҳод” номли аксилинқилобий ташкилот ҳақида эшитган эмасман. “Нашри маориф” каби маърифий жамиятлар бўлган. Бироқ у халқ маорифини қўллаб-қувватловчи ҳаракат эди”, дейди.

МУКАММИЛ БУРҲОНОВ (1884–1937)

Бурҳоновлар сулоласининг яна бир вакили Мукаммил мактаб ва мадрасада таълим олгач, 1908 йилда “Тарбия атфол” (“Болалар тарбияси”) жамияти томонидан Истанбулга ўқишга юборилади.

У кейинчалик “Ёш бухороликлар” партиясига аъзо бўлиб, тараққийпарвар ғояларни кенг ёйишга интилади. 1912 йилда Исмоил Ғаспрали, Абдуқодир Шакурий мактабларида қиёсан ўз уйида янги усулдаги мактаб очади. Турки сабаблар билан хат-савод қийинчилик қолган катта ёшли инсонлар учун 1913 йилда кечки мактаб ташкил этади. Бу хайрли ишлари уни Бухоро заминиде маориф соҳасидаги етакчи шахслардан бирига айлантиради.

1917 йил апрель ойда Бухорода бўлиб ўтган ёшлар намоишидан кейин Мукаммил Бурҳонов Самарқандга кўчиб ўтади. У илмий-маърифий фаолият билан шуғулланишда давом этаркан, янги давр талаб қилаётган исло-

ҳотлар учун билим ва тажриба орттиради. Амир ҳокимияти ағдарилганидан сўнг у доимий равишда Файзулла Хўжаевнинг яқин ёрдамчиси ва суянчиги сифатида сиёсий-ижтимоий жараёнларда фаол кўриниш беради.

Тарихдан маълум, 1922 йилга келиб Абдурауф Фитрат Бухоро Халқ Республикасида Маориф халқ ножири лавозимига тайинлангач, чет эл таълим муассасаларига ёшларни юбориш ишини расмий ва тизимли равишда йўлга қўяди. Бу мустабид тузум остидан энди бош кўтарган Бухоро ёшларига катта имконият эшигини очган воқеа эди. Аини шу пайтда Мукаммил Бурҳонов ҳаётида ҳам янги давр бошланади.

1922 йил октябрь ойда у Файзулла Хўжаев ва РСФСРнинг Бухоро Халқ Совет Республикасидаги доимий вакили Кожеников билан бирга Германияга сафар қилади. Улар Берлинда 25 кун давоминда турли учрашув ва музокараларда қатнашади. Сафар асносида Берлинда тахсил олаётган бухоролик талабалар – Абдувоҳид Бурҳонов, Олимжон Идрисий ва Бадри Сайфулмулк билан учрашиб, кундалик ҳаёти, ўқиш шароити, моддий аҳволи билан яқиндан танишади.

Бу давр талабалар учун ҳам, Мукаммил Бурҳонов учун ҳам катта масъулият ва амалий тажриба вазифасини ўтади. У шунчаки кузатувчи бўлиб қолмасдан, туркистонлик талабалар таҳсили, моддий таъминоти ва уларнинг келажақда Ватанига нафи тегадиган етук кадрлар сифатида шаклланишига кўмаклашиш йўлида фаол ҳаракат қилади. Илми толибларнинг дарду ташвишларида акаларча қўлоқ тутарди. Бу самимий муносабатлар мустаҳкам дўстликка айланиб, 1923–1925 йиллар оралиғида Мукаммил Германиядан қўллаб-қувватлар олади. Талабалар ўз хатларида миллат тақдири ҳақида қайғуришларини баён этади.

Мукаммил Бурҳонов 1920–1924 йилларда Бухоро Халқ Республикасида Адлия ножири, кейинроқ БХСРнинг РСФСРдаги мухтор вакили вазифаларида фаолият юритади. Ўзбекистон Республикаси ташкил этилгач, Самарқандда Файзулла Хўжаевнинг шахсий котиби бўлиб ишлайди. Бироқ у сиёсий фаолиятни узоқ давом эттирмай, ўқитувчиликка қайтади. Ёш вақт топди дегунча мақом санъатининг машҳур усталари Ота Жалол ва Ота Ғиёсдан музикаий сабоқ олиб, жияни Мутаваккил Бурҳоновга музикаий таълим беришга киришади. Бу ҳақда кейинчалик Мутал Бурҳоновнинг ўзи шундай хотирлайди:

“Санъатга, музикага, адабиётга ошно Мукаммил амакимининг уйига домла Ҳалим Ибодов, Чўлпон, Ота Жалол, Ота Ғиёс, Левица Ҳофиз сингарни улуг санъат фидойилари келишарди. У киши танбурни ўзлари чаларди. Саккиз ёшимда менга танбур соғра қилганди. Танбур чертишни аввал амакимдан, кейин устоз Ота Ғиёсдан ўраганман. Кеча-кундуз амаким мени музикадан айро тутирмасди”.

Афсуски, репрессия тўлқини Мукаммил Бурҳоновни ҳам четлаб ўтмади. 1937 йил 23 май кунини у “Миллий иттиҳод” аъзоси бўлгани, ташкилот ғазнасига масъуллик қилгани ва халқни қуролли қўзғалонга чорлагани каби сохта айбловлар билан ҳибсга олинади. Қўлга олинганда, унга қарши ҳатто икки яшар қизалоғи Рақинанинг ўйинчоқлари ҳам текширилади. 1937 йилнинг июль ойда ўтказилган таҳқири сўроқлари қарор қилинган ҳақорат қилгани” учун уч кунга қарцерга ҳукм этилади. Узлуксиз азоблар сабаб бутунлай ҳолдан тойган Мукаммил Бурҳонов ўзига нисбатан барча тухмату бўҳтонларни тан олган киши бўлиб, аслида шу йўл билан қийноқлардан халос бўлиш умидида, ҳужжатларга беҳол имзо чекишга мажбур бўлади...

МУҲАММИР БУРҲОНОВ (1897–1937)

Сулоланинг яна бир иқтидорли вакили, болалиқдан илм-маърифатга иштиёқманд Муҳаммир жадид мактаби ва мадраса таҳсилнинг илк босқичини тугатиши биланқоқ 1912 йили Туркияга ўқишга юборилади. У 1921 йилгача Эски шаҳар, Бурса ва бошқа шаҳарларда таълим олиш баробарида ўқитувчилик ҳам қилади. Муҳаммир “Ёш бухороликлар”нинг Туркиядаги “Таъмими маориф” уюшмаси ташкилотчиларидан бири эди.

Бухорода амирлик тузуми ағдарилиб, “Ёш бухороликлар” ҳокимиятга келгач, Муҳаммир Бурҳонов она юртига қайтиб, янги тузилган ҳукуматда муҳим лавозимларда фаолият юритади. Аввалига Бухоро шаҳрида, кейинроқ Чоржўй ва Шахрисабз вилоятларида милиция бошлиғи бўлиб ишлайди. Бурҳоновнинг ушбу даврдаги фаолияти уни нафақат ҳуқуқ тарғиботчиси, балки жамиятни янги йўналишга етаклашда фидойи шахс сифатида намоён қилади.

1924 йили у оилавий сабаблар билан Туркияга қайтиб боради ва икки йилдан ортиқ муҳожирликда яшайди. Бундай узоқ муддат четда қолиш Совет ҳукумати томонидан шубҳа остига олинади. Улар ушбу сафарни “Усмон Хўжаевга катта миқдорда пул олиб боранлик” ҳамда “Туркиядан туриб БХР ҳукуматини қўллаб-қувватлаш” сифатида талқин этади.

1926 йилда Бухорога қайтиб келган Муҳаммир Бурҳонов Ўзбекистонда кучайган сиёсий босимлар натижасида барча давлат лавозимларидан четлатилади ва Самарқанддаги 5-мактабда ўқитувчилик қилади. Гарчи бу босқинча қаҳрамонимиз фаолияти ташки томондан сокин кўринсада, у миллат тараққийси фикридан бир зум воз кечмаган, шу ғоя билан тирик эди.

Муҳаммир Бурҳонов 1937 йилнинг 12 июнида Самарқандда қўлга олиниб, Тошкентда сўроқ қилинади. Унга нисбатан айбловлар қалаштириб ташланади: “Миллий иттиҳод” аъзоси; милицияда ишлаб юрган вақтда қизил армияга қарши қўрбошиларни қўллаб-қувватлаган; Туркияда бўлиб, хориж мамлакатларидан советларга қарши курашда ёрдам сўраган ва қоказо...

Ҳужжатлардан аён бўладики, Муҳаммир Бурҳонов ҳар бир ҳаракатини асослар билан изоҳлаб, ўзининг беайб эканини тушунтиришга ҳарчанд уринмасин, уларнинг ҳеч бири инобатга олинмайди. Сиёсий муҳит шундай эди: ҳатто муҳожирликдаги танишлар билан тасодифий алоқа ҳам “миллатчилик”, “аксилинқилобчилик” деб баҳоланарди.

МИСБОҲ БУРҲОНОВ (1905–1937)

Мисбоҳ – Бурҳоновлар сулоласининг бугун биз ҳикоя қилаётган энг ёш вакили. Унинг отаси Музаиниддин Бурҳонов аниқ фанларнинг етук билимдони бўлган, дунёқараши кенг мударрис сифатида ном қозонган эди. Мисбоҳнинг жадид мактабларида ва замонавий билим юртларида таълим олиб, ўз даврининг фаол, эркин фикрли, илғор ёшларидан бирига айланишида, табиийки, зиёли

отасининг, оиладаги маърифий муҳитнинг ҳиссаси катта бўлган.

Бухорода амирлик ҳокимиятининг мутлақ зўравонлиги ҳукм сураётган бир пайтда 14 ёшли Мисбоҳ ва унинг падари кутилмаганда адолатсиз ҳукм туфайли зиндонга ташланади. Зулмнинг оғир босими бола қалбида кўрқув ва ожизлик эмас, аксинча, эркинликка интилиш ва зolim тузумга қарши курашиш иродасини мустаҳкамлай борди. Муайян маънода бу синовли кунлар Мисбоҳнинг келгуси фаолияти ва қарашларида муҳим ўрин тутарди.

1919 йилда отаси вафотидан сўнг Мисбоҳ Бухорони тарк этишга мажбур бўлади. У дастлаб Самарқанд ва Тошкентдаги билим юртларида, кейинчалик Москва давлат университетининг журналистика факультетида тахсил олади. 1928 йилда ўқишни муваффақиятли тамомлаб, Ватанига қайтгач, бир муддат Самарқандда фаолият юритади. Кейинроқ Душанбе шаҳрига кўчиб ўтиб, 1933 йилгача “Тожикистони сурх” газетасида бош муҳаррир лавозимида

ишлайди. Мисбоҳ Бурҳонов ёш ва иқтидорли журналист сифатида ўз ижоди орқали жамиятда маърифат ва тараққиёт ғояларини кенг ёйишга интилади. Бироқ...

1933 йилда чакув ортидан у ҳам “аксилинқилобчи” деган асоссиз ва сиёсий тусдаги айбловлар билан ҳибсга олинб, беш йилга қамоқ жазосига ҳукм қилинади. Ҳибсдалик пайтида ҳам унга нисбатан қаттол тузумнинг сиёсий тазийқлари давом этар, бутун мамлакат бўйлаб сталинча репрессиялар авж олинганда.

Мисбоҳ Бурҳонов ҳали озодлик нафасини тўлиқ ҳис қилиб улгурмасидан, 1937 йили тагин қамоққа олинади ва унга ЎзССР Жиноят кодексининг 60- ва 67-моддалари асосида “халқ душмани” деган янги айблов қўйилади. Бунга қадар ҳам қамоқнинг чидаб бўлмас уқубатларини бошдан кечирган қаҳрамонимиз бемажол, заиф ва касалманд ҳолда эди. Шу боис айтарли сўроқ қилинмасдан, барча айбловлар бўйича илинади-қўяди. Ўзининг ҳеч бир гуноҳини англамаган иқтидорли Мисбоҳ ҳали оила ҳам қуриб улгурмай, олий жазо – ўлимга ҳукм қилинади.

1937 йил 25 октябрь. Сулоланинг тўрт нафар забардаст вакили елкама-елка туриб шаҳид бўлди. Шу тариқа ўз замонасининг пешқадами бўлган зиёли оиланинг тўрт устунини бир пайтда қулади. Сиз фарзандлар доғи бошига тушган муштирапар онаизорнинг ҳолини тасаввур қила оласизми? Минглаб, ўн минглаб асл жигаргўшасидан айрилган она халқнинг забун ҳолини-чи?!

Ана шу жонфидоликлар, тарихнинг шафқатсиз ва аччиқ сабоқлари бугунги тинч ва осойишта кунларнинг қадрини англади, миллий истиқлолимизни, онажон Ватанимизни кўз қорачиғидай асраб-авайлашга доимо даъват этиб туради.

Рустамбек ШАМСУТДИНОВ,
тарих фанлари доктори,
профессор

ХОТИРА АЗИЗ

ҚАТАФОН ҚУРБОНЛАРИ

(Давоми. Бошланиши ўтган сонларда).

Наби Расулзода – Андижон шаҳрида туғилган. “Миллий иттиҳод” ташкилотининг Андижондаги бўлими аъзоларидан бири бўлган. Унинг 1930 йил 2 июндаги терговда айтган гаплари ҳамда “Миллий иттиҳод” ташкилоти аъзоси Акбар Ўраза-лиевнинг 1935 йил 14 сентябрдаги терговда берган кўрсатмаларидан аён бўладики, Наби Расулзода аксилинқилобий фаолияти учун отилган.

Абдулҳай Аюбий – Андижон шаҳрида мударрис оиласида туғилган. Абдулҳай Аюбий “Миллий иттиҳод” ташкилотининг фаол аъзоси бўлган. У ташкилотдаги аксилинқилобий фаолияти учун қамалган. Ундан кейинги тақдири номаълум.

Маҳмуд Қоризода – Андижон шаҳрида таваллуд топган. Ўқитувчилик билан шуғулланган. Архив ҳужжатларида қайд этилишича, у “Миллий иттиҳод” ташкилотининг Андижондаги бўлими аъзоларидан бири бўлган. 1932 йили суд коллежиясининг ҳукми билан 3 йил муддатга концлагерга юборилган.

Ҳазабжон Иброҳимов – Андижондаги Найман қишлоғида туғилган. “Миллий иттиҳод” ташкилотининг Андижондаги бўлими ҳамда худуддаги Найман қишлоқ советининг аъзоси бўлган. 1931 йили 3 йил муддатга қамоқ жазосига тортрилиб, концлагерга ҳукм қилинган.

Усмонжон Саркоров – 1897 йили Андижон шаҳрида туғилган. Миллати ўзбек. НКВД Андижон сектори ёрдамчи хўжалигида ишлаган. 1922 йилда “Миллий иттиҳод” ташкилотига аъзо бўлган. Ташкилотнинг Андижондаги бўлими фанлари қаторида “Миллий иттиҳод”нинг раҳбарияти йиғинларида доимий равишда қатнашиб, ташкилот фаолиятидан тўлиқ хабардор бўлган. Усмонжон Саркоров 1930 йили совет органлари томонидан ҳибсга олинб, қамоқ жазосига ҳукм қилинган.

Азизбек МАҲКАМОВ,
тарих фанлари бўйича
фалсафа доктори

Нигорахон АКБАРОВА,
тадқиқотчи
(Давоми келгуси сонда).

“Бир кун келиб, мен халқим учун хат ёзиб, юздан ўнб кетаман. Шунчалар ширин ухлаб ётган эдингизки, сизни уйғотишга кўзим қиймади, дейман.

Азиз НЕСИН

ЗАРДА

Мавзунинг менга алоқаси йўқ дейишга ошқманг. Болаликда уч-тўрт ўртоқ йиғилиб, ёнғоқ, гугурт қути ё шунга ўхшаш ниманидир ўртага тикиб ўйинлар ташкил қилганимиз бор. Ўзимдан қиёс, борди-ю уйдагилар кўққисдан бирор иш буюриб қолса, кўлим юмушда бўла туриб, кўнгил ўйин томонда қоларди. Иш тезроқ тугаса-ю, болалар сафига ўйинга қайтсам.

Ютуқ — ғолиб бўлганики. Борини бой берган эса тагин ёнғоқ излашга ёки ўчоқ бошлаб гугурт қути ахтаришга шўнғиб кетардик. Биз болаларга ёнғоқ гўё бойлик, ўйинда ютқазмасдан уни кўпайтириш эса бир хум тилла топгандагидек завқ берарди. Унинг ўзига чорловчи гашти, хумори бор эди. Бу бегубор даврдagi эрмакдек туюлиши мумкин, аммо қуқурроқ тахлилга тортилса, табиятан инсонда омад ва таваккалчиликка қизиқиш борлиги ойдинлашади. Қанийди, бу иштиёқ болаликнинг ўзи сингари қайтмас бўлса, ўтмишда қолса. Руҳиятимизда ёнғоқ билан баб-баравар ўсиб борар майлнинг тобора гўж томир ёйиши кўпда фожиага йўл очаркан. Сўзимиз ўйнашиб бўлмайдиган ўйин — қимор ҳақда!

“УТСА ТЕГАМАН, УТДИРСА СЎЯМАН”

Манбалар қимор ўйинларининг инсоният тарихида қадимдан мавжуд эканини далиллайди. Масалан, Месопотамия ҳудудидан топилган милоддан аввалги III минг йилликка оид суякдан ясалган шошқол дончаларди. Ёки милоддан аввалги I минг йиллик ўртала-рида Ҳиндистонда яратилган машҳур “Маҳобҳорат” достони. Асарда драматик воқеалар занжирига кўра, бош қахрамонлар фожиасига айнан шошқол — қимор сабаб бўлади. Бу орқали қимор шунчаки ўйин эмас, балки инсон тақдирига кескин таъсир кўрсатувчи жиддий омил сифатида талқин қилинади.

Бундай талқинлар халқ оғзаки ижодиётида кўплаб топилади. Масалан, ўзбек халқ достонларидан бири “Қунтуғмиш”да Холбека образини олайлик. Ун тўрт ёшга етгач, унинг хусни камоли овозаси оламга ёйилади. У гўзал, айни пайтда ақлли, нард ўйинига моҳир қиз бўлиб етишади. Унга барча мамлакатлардан совчилар кела бошлайди. Холбека совчиларга: “Ҳар ким мени оламан деб келса, олдига нард ўйинини қўяман, ўйнайман, утса тегаман, утдирса сўяман”, деб шарт қўяди. Ҳатто шаҳар подшоиси Буврахонга ҳам шу жавобни айтади...

Замонлар ўтди. Қимор шаклан ўзгариб, соддалашди ва шунинг ортидан тобора оммалашди ҳам. Масалан, IX асрда илк бор

ЎЙНАШИБ БЎЛМАЙДИГАН ЎЙИН

Хитойда ўйинбоп карталар пайдо бўлди. XVII асрга келиб эса Италияда дунёдаги илк казино очилди. Бироқ моҳият ўша-ўша — “утдирса сўяман” лигича қолди. Зотан, қимор ўйинга билиб-билмай бош қўшаётганларни-да “пичоқсиз сўймоқда”.

ОСОННИНГ ОСТИДАН, ЕНГИЛНИНГ УСТИДАН

Бугунги кунда букмекерлик компаниялари ишлаб чиққан иловалар орқали спорт мусобақалари, казино ўйинларига пул тикиш кенг қулоч ёйиб, домига тушганни “қучоғи”дан қўйиб юбормаяпти. Он-лайн қимор орқали осон пул топиш иллюзияси кўпчиликни ўзига тортаётгани ачинарли.

Ундан ҳам ачинарлиси, кўп ҳолда бу ўйинга оқни қорадан ажрати биллади деганимиз олий маълумотли инсонлар, ойлик маоши билан бемалол рўзгор тебратётганлар, илм излаб уйдан узоқда яшаётган талабалар ҳам илмини қолмоқда. Улар маблағига қўшиб вақтини ҳам йўқотмоқда. Ҳолбуки, бу ўйинларда ютқазиш эҳтимоли доим юқори — буни ҳатто ўша иловани яратганлар ҳам ошқора айтади. Шунга қарамай, “Нега одамлар бу йўлдан тайманяпти?”, “Нима учун бирдангига катта пул керак бўлиб қоляпти?”, “Нафсимиз шунчалик ҳақалак отиб кетдимиз?”, “Ё меҳнатга тобимиз йўқми?” Саволлар бисёр.

“Осоннинг остидан, енгилнинг устидан” дегичлар доим топилади. Ана шуларни боя биз айтаётган иловалар бир деганда тузоғига туширади-қўяди. Илованинг ўзи шундай тузилганки, инсоннинг онгидagi энг заиф нуқтани ўзи аниқлаб, айни ўша томондан ҳужумни бошлайди. Заифлик эса меъёрдан ортиқ берилиб кетиш, ютиш истагидир.

“ЭНДИ, АЛБАТТА, ЧИҚАДИ”

Дастлаб бир-икки сўм ютқазасиз, бу ҳамиятингизга тега бошлайди: “Ўзимда бор нарсани шундай ҳавога совириб юборавераманми, барибир ютаман”, деб

жаҳд қиласиз. “Йиқилган курашга тўймас”, деганларидек бой берилганини қайтариб олиш илнжидида баттар бу гирдоб домига тушиб бораверасиз. Орада сизга ютишга имкон беришади (хўрақ!) ва хаёлда “эпласа бўларкан-ку” деган ўй шунчаки ютқазиб кетавермайман деган кўр ғурур билан уйқашиб бутун фикрни қамраб олади. Бу ғалабачалар ўзингизга ишончини оширади ва олдин ҳеч қаерда туймаган қувончни сеза бошлайсиз. Энди ўйинга эмас, ўша қувончга боғланиб қоласиз. Имкон бўлди дегунча телефонга ёпишасиз, ҳеч ким билан гаплашгингиз ва бошқа ҳеч нимани ўйлагингиз келмай қолади.

Чўнтак қуриб қолса-чи? Турган гапки, таниш-билишдан қарз кўтара-сиз ё банкдан ёппасига кредит оласиз. Ҳаш-паш дегунча уни ҳам бой берганингизни пайқамай қоласиз.

Бўлар иш бўлди, тўхтатиш керак, деб ўйлаган пайтингизда эса гишт қолипдан аллақачон кўчган, йўқотилган пулларни қандай қилиб бўлса-да ўрнига қўйиш вавасаси билан андармон бўласиз. Улуғлар айтмиш: “дардинг бўлса бўлсин, қарзинг бўлмасин”. У ёқда қарзни вақтида узоқмай, бу ёқда рўзгорни буттолмай дўсту ёр олдида юзингиз шувут бўлиб, доимий тажанг, асабий кайфиятга тушсангизда, кўкнори хаёлингиз шу сафар қўлингиз баланд келишига, ютуқ энди, албатта, чиқишига умид бераверадим. Бироқ мана шу умидларнинг барчаси пучга чиққан пайтда, бу йўлга кирган кимки бор, ўзини боши берк кўчада кўради ва ундан чиқиб кетишининг чораси ўлароқ қай бири мол-мулкни сотади, қай бири фириб беришга ўтади. Худо кўрсатмасин, яна қай бирлари ўз жонига қасд қилишгача боради.

БАРЧАГА ДАРС ҚУРБОНЛАР

Бу кўнгилга кўркув солиш ё тўқима ва ёки эҳтимолий гаплар ҳам эмас, шу бугун ён-веримизда рўй бераётган ҳолатлардир. Яқин йилларда ижтимоий тармоқда

тарқалган онлайн қимор билан боғлиқ хабарларнинг айримлари га эътибор қаратсак: *Бухорода тотализаторда 100 млн сўм ютқазган йигит ота-онасининг сейфини ўғириб ёқиб юборди; Нукусда мансаб ўрнидан фойдаланиб 9,2 млрд сўм пулни қиморда ютқазган банк ходими 8 йилга қамалди; Сурхондарёда банк ходими 278 нафар фуқарога нақд пул кўринишида чиқарилган жами 121,1 млн сўм нафақа пулларини уларнинг номидан сохта имзолар қўйиш орқали ўзлаштириб, ушбу пулларни “1Xbet” онлайн казино ўйинларига ишлатиб, талон-торож қилганлиги аниқланди; Фарғона шаҳрида онлайн қимор сабаб қарзга ботган йигит қўшни маҳалладаги уйга ўғрилиққа тушиб, пайқаб қолган хонадон бекасини пичоқлади; Андижонда уч нафар фарзанднинг онаси, 28 ёшли аёл 11 миллион сўмни бой береани сабаб ўзини дарёга ташлади; 24 ёшли йигит қиморда ютқазгани ортидан пайнет шохобчаси ёнида ўзини ёқиб юборди...*

Биз ҳали ўзгалар номига кредит олиб ютқазганлар, уйини сотиб кўчада қолганлар, хонавайрон бўлиб ота-онаси ва фарзандларининг кўзига қараёлмай мусофирликда юрганлар ҳақида индамадик.

КЕСКИН НАЗОРАТ ЗАРУР

Қиморбозлик — бу фақат бир шахсининг муаммоси эмас, балки бутун оила, яқинлар ва кенг маънода жамиятни ҳалокат сари етакловчи жиддий ижтимоий иллатдир. Айрим маълумотларга кўра, онлайн қимор сабаб ҳар йили Ўзбекистондан 350 миллиондан 1 миллиард долларгача маблағ хорижга чиқиб кетмоқда. “Пул қўлингиз кири” деган гап бу ўринда ўтмайди. Чунки масаланинг иқтисодий қўлами ортида инсон тақдирини, парокандалик, издан чиқиб кетган келажақлар — жамиятдаги қалтис оқибатлар ётибди. Ўнлаб, юзлаб ёшлар ҳаёти қимор туфайли ботқоққа ботмоқда.

Бу ачинарли ҳолатларга чек қўйиш мақсадида 2024 йил 19 апрель

куни давлатимиз раҳбари томонидан “Лотереялар ва таваккалчиликка асосланган ўйинларни ташкил этиш ва ўтказишни тартибга солишни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармон имзоланди. Унга кўра, 2025 йил 1 январдан бошлаб бу фаолиятга қонуний асосда рухсат бериш, уни тартибга солиш ва назорат қилиш тизими йўлга қўйилди.

Фармон ижроси юзасидан ташкил этилган матбуот анжуманида Истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги бошқарма бошлиғи Нодир Жўраев таъкидлаганидек, асосий мақсад фуқаролар ҳуқуқини ҳимоя қилиш, ноқонуний қимор оқибатларини бартараф этиш ва зарарларини камайтиришдир.

“Афсуски, одамларда қимор-бозликка мойиллик йўқ эмас. Ҳар қандай мобил иловани онсангиз, деярли ҳар иккинчи рекламада қиморга оид платформалар чиқиб келади. Бу инсонни ўзига секин-асталик билан жалб қилади. Одамлар хорижий, назоратсиз ва кўпинча алдамчи сайтларда қимор ўйнаб, катта маблағ йўқотишмоқда. Фармоннинг моҳияти шундаки, қонуний асос яратилиб, лицензияланган платформалар орқали бу фаолият назоратга олинади. Кўп гувоҳи бўлялмиз, қимор ўйинлари жинойатчилик, шахсий қарздорлик ва ўз жонига қасд қилиш каби оғир оқибатларга сабаб бўлмоқда. Қонуний тизим орқали бундай иллатларни камайтириш мумкин”, дейди агентлик вакили.

Ҳиндистон миллий озодлик ҳаракатининг раҳнамоларидан бири Маҳатма Ганди айтмиш “дунёни ўзгартирмоқчи бўлсанг, буни ўзингдан бошла”. Агар инсоннинг ўзи яхши томонга эврилишни истамаса, ҳар қандай таъиқ фойда бермаслиги мумкин. Биз эса сизга бу йўлдан юринг, ё юрманг демоқдан йироқмиз. Шунчаки унинг минг йиллардан буён ўзгармас қоида-сини еслатиш билан кифояланамиз: “Қиморда фақат уйнатганлар ютади”. Тамом.

Шукур ЛАТИФ

ТИЛБИЛИМ

МИНГ ЙИЛ ОЛДИН АЙТИЛГАН

БУГУННИНГ ГАПИ

Мақоллар, назаримда, ҳозирги ёшлар нутқини тарқ этаётгандай. Гўёки улар эскилик сарқитлари, бугунги авлод учун муносиб эмас. Минг йиллар оша бизгача етиб келган мақоллар аслида чинакам халқ донишмандлиги, ҳар қандай бадий асар билан беллаша оладиган халқ оғзаки ижоди намуналаридир. Аждодларимиз, хоҳ хос, хоҳ авом бўлсин, нутқини албатта, мақоллар билан беазаган, мақоллар уларга миллий анъаналар, қадриятларга амал қилиб тўғри яшашга кўмак берган.

Кошғарий бобомиз ҳам “Девону луғотит-турк”да юзлаб мақоллар келтиради ва албатта, уларнинг маънолари, қачон, қандай ҳолатда

ишлатилиши ҳақида тушунтириш беради. Буни қарангки, улар ҳозир ҳам аҳамиятини йўқотмаган, долзарб. Мана, шундай мақоллардан бири:

“Таму қапуғин ачар тавар”.

Бу ерда: “таму” — тамуғ, яъни дўзах, “қапуғ” — эшик, “ачар” — очар, “тавар” — тавар, яъни буюм, аммо ушбу мақолда “тавар” сўзи, Маҳмуд Кошғарий изоҳига кўра, “пора” маъносидида ишлатилган. Мақолнинг мазмуни: “Пора дўзах эшигини очади”.

Демак, минг йил, икки минг йил олдинги аждодларимиз ҳам пора бериш нафақат жамият учун, балки инсоннинг ўзи, охирати учун ҳам салбий ҳодиса деб билганлар.

Абдувоҳид ҲАЙИТ

ТАРМОҚЛАРДА НИМА ГАП?

Ҳозирги кунда ижтимоий тармоқларда, айниқса, телеграмдаги уй сотиш каналларида шундай ҳолатга кўп дуч келамиз: одамлар яшаб турган, жиҳозланган уйлари сотувга қўйишмоқда. Сотув сабабларига эътибор берсангиз, кўпинча қарз туфайли деб ёзилади.

Уларнинг қарзга кириш сабаблари эса деярли бир хил:

1. Банкдан ва одамлардан қарз олиб, бизнес қиламан деб банкрот бўлган.

Одамлар “бизнес қиламан” деб, билим ва тажрибасиз ҳолда иш бошлайди. Кўпинча бу ишлар мўъжиза кутгандай бошланади ва қутилган даромад келмаганидан кейин ҳаммасидан айрилишади. Қарзни қайтариш имкони бўлмагани учун охири уйини сотишга мажбур бўлади.

2. Ҳавас қилиб катта-катта уйлар ва машиналар олган.

Аксарият одамлар ўзининг иқтисодий ҳолатини ҳисобга олмасдан, “манманлик” ва ҳавас туфайли катта, шинам уй қуриб, “кредитга” ёки қарзга қиммат машина сотиб олади. Бироз вақт ўтгандан кейин эса бу нарсалар оғир юкка айланади.

3. Тўй ва маъракалар учун ортиқча харажат қилган.

“Қизимнинг тўйини қилиб қўяй”, “Ўғлимни уйлантирай” деб, катта тўйлар ўтказиш, ортиқча чиқим қилиш оддий ҳолга айланган. Бунинг учун қарз

НИМА УЧУН ЯШАБ ТУРГАН УЙИМИЗНИ СОТЯПМИЗ?

олинган бўлса, кейин қайтариш қийин бўлади ва уй-жойни сотишгача олиб келади.

4. “Вариантчи”ларга учраб қолган.

Кўплаб одамлар ишончсиз одамлар билан иш юритади. Мулкни яхшигина фойда қиламан деб топширган, аммо охири алданиб, сотишдан бошқа чораси қолмайди.

Асосий сабаб — молиявий саводхонлик етишмаслиги

Ҳар бир муаммонинг ичидаги асосий илди — молиявий билимнинг етишмаслиги. Одамлар:

- Қандай сарф қилишни,
- Қарзни қандай олиш ва қай тарзда қайтаришни,

- Таваккал билан ҳисоб-китобни қандай уйғунлаштиришни,
- Даромад ва харажат мувозанатини сақлашни билмайди.

Ота-боболаримиз қандай яшаган?

Эй барака топгур ўзбегим, бироз шурк ва сабр қил! Ота-боболаримиз:

- Қаноат билан,
- Оз-оздан тўплаб,
- Ҳавассиз, ўз имконига яраша яшаган.

Данғиллама уй ҳам, қиммат машина ҳам ҳақиқий бахт эмас. Бахт — хотир-жамлик, қарзсизлик, тинчлик ва баракада яшашдир.

Ҳамидуллоҳ ОТАХОНОВ

Фейсбук

Jadid

Муассислар:

ЎЗБЕКИСТОН
ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ
ВА МАЪРИФАТ МАРКАЗИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ

МИЛЛИЙ МАСС-МЕДИАНИ
Қўллаб-қувватлаш
ВА РИВОЖЛАНТИРИШ
ЖАМОАТ ФОНДИ

“ШАҲИДЛАР ХОТИРАСИ”
ЖАМОАТ ФОНДИ

Бош муҳаррир:
Иқбол Мирзо

Масъул котиб:
Шўҳрат Азизов

Навбатчи муҳаррир:
Дилмурод Дўстбеков

Саҳифаловчилар:
Эркин Ёдгоров
Нигора Тошева

Муаллиф фикри тахририят фикри билан мос келмаслиги мумкин.

Тахририятга юборилган мақолалар муаллифга қайтарилмайди ва улар юзасидан изоҳ берилмайди.

Газета 2023 йил 26 декабрда
Ўзбекистон Республикаси
Президенти Администрацияси
хузуридаги Ахборот ва оммавий
коммуникациялар агентлиги
томонидан 195115 рақам
билан рўйхатга олинган.

Адади — 19 733

Шундан:

Кирилл ёзувида — 8 019

Лотин ёзувида — 11 714

Медиа кузатувчилар — 43 086

Буюртма: Г — 539

Ҳажми: 4 босма табоқ, А2.

Нашр кўрсаткичи — 222.

Ташкилотлар учун — 223.
1 2 3 4 5 6

Манзилимиз:

Тошкент шаҳри,
Шайхонтоҳур тумани,
Навоий кўчаси, 69-уй

Телефонлар:

Қабулхона: (71) 203-24-20

Девонхона: (97) 745-03-69

jadidgzt@mail.ru (71) 203-24-17

Jadid_gazetasi@exat.uz

“Шарқ” наشريёт-матбаа
акциядорлик компанияси
босмахонаси.

Босмахона манзили:

Тошкент шаҳри,

Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

Босишга топшириш вақти: 21:00

Босишга топширилди: 20:30

Сотувда нархи эркин.

www.jadid.uz